

Luthersk Spiritualitet

**- EN PRAKTISK TEOLOGISK UNDERSØGELSE OG DISKUSSION AF EN
NUTIDIG LUTHERSK, SPIRITUEL PRAKSIS OG DENS BETYDNING I EN
FOLKEKIRKELIG KONTEKST.**

SPECIALE AF KENT KJÆR ANDERSEN, 20074457 | VEJLEDER KIRSTINE HELBOE JOHANSEN
AARHUS UNIVERSITET, FACULTY OF ARTS | JULI 2013

Indhold

Indledning	3
Del 1: Nutidens præg på religiøsitet og spiritualitet	9
1.1 Sekulariseringen.....	10
1.2 Den postmodernistiske tid	13
1.3 Globalisering, sekularisering og religiøs pluralisme påvirker individet.	16
1.4 Individualismen udfordrer kristendommen.....	18
1.5 Eksempler:	19
Del 2: Interviews	22
2.1 Interview med Ole Skjerbæk Madsen	24
2.2 Interview med Signe Malene Berg.....	26
2.3 Interview med Pernille Svendsen	30
2.4 Sammenfatning og analyse af forskelligheder.	33
Del 3: Teoretisk blik på luthersk spiritualitet	35
3.1 Kirken, gudstjenesten og spiritualiteten	35
3.1.1 Gudstjenesten er forankret i den ene sande Gud.....	35
3.1.2 Kirken er et fællesskab	36
3.1.3 Hvem er gudstjenesten for?	38
3.2 Hvad er så luthersk spiritualitet?.....	40
3.3 Forholdet mellem individ og fællesskab	43
3.4 Den pastorale funktion og udfordring i luthersk spiritualitet	46
Del 4: Individ, menighed og spiritualitet	49
4.1 Institutionelt fællesskab og de troendes fællesskab	50
4.2 Individualisme og individualitet i en spirituel sammenhæng	50
4.3 Aktuel folkekirkelig praksis	51
4.4 Spiritualiteten defineres i praksis.....	56
4.4.1 Kirkens nødvendighed.....	60
4.5 Den subjektive erfaringsdimension og trospraksis	61
Konklusion	66
Abstract	72
Litteratur	74

Indledning

I 2009 bragte Kristelig dagblad en artikelserie under overskriften *Østen i Vesten*. Denne omhandlede den nyere spiritualitet, der vandt frem i Danmark, primært båret af buddhistisk inspireret religionspraksis og udbredt religiøs pluralisme. Nuværende generalsekretær i Det danske bibelselskab og daværende Kirke- og tro-redaktør på Kristelig dagblad gav under overskriften *Danskerne er i gang med at skifte religion* (KD 6) udtryk for, at den typiske danskers tro var drejet væk fra kristendommen i skikkelse af den evangelisk-lutherske kirke, og i centrum står i stedet et personligt religiøst forhold der udtrykkes ved: "Jeg er religiøs på min egen måde" (KD 6). Denne religiøsitet¹ kommer til udtryk gennem spirituel udfoldelse i rummet uden for kirken.

Cand. mag. Peter Lüchau giver et lignende billede i bogen *Gudstro i Danmark* (Lüchau 2005). Under overskriften *Danskernes gudstro siden 1940'erne. Sekularisering og individualisering* peger Lüchau på, at danskeren vil kalde sig kristen ud fra at være en del af det danske samfund og den arv, der ligger deri, men samtidig er der ikke fælles normativ opfattelse af, hvem Gud er, og hvordan religiøsiteten skal udfoldes. Religions sociolog Ina Rosen giver udtryk for samme tolkning, ved at beskrive danskerne som åndeligt søgende, men det uden for kirkens rum. Danskerne sammensætter deres tro og den heraf følgende praksis ud fra sig selv. Danskerne vedkender sig deres kristne baggrund, men gør den ikke normativ for deres tro og trospraksis. (Rosen 2009)

Der kan derfor tegnes et billede af danskerne som spirituelt søgende og praktiserende, men også som afvisende overfor de kristne dogmer og ritualer. Kirken accepteres som kulturbærer men ikke som det sted, hvor troen og spiritualiteten kan udfoldes. Danskerne er individualiseret og postmoderne, og tiltrækkes af den dybere ro i spiritualiteten. Hvilket svar har den evangelisk-lutherske kirke på denne søgen, og hvordan udfoldes det? Et eksempel på dette kunne være Natkirken i København. Her samles hver uge flere hundrede (Bollmann 2003, 33), men størstedelen af deltagerne udviser individuel søgen efter åndelighed, ro, religiøs praksis o.a., og søger ikke umiddelbart et religiøst fællesskab (Berg 2000, 13-14).

¹ Religiøs: Ifølge *Den danske ordbog* har ordet religiøs betydningen: "det som vedrører, er i overensstemmelse med eller udtryk for (en bestemt) religion. / som har eller er præget af stærk tro på en bestemt religion." (<http> 3). Ordbogen.dk viser måske betydningen af ordet stærkere gennem synonymmer som hellig, gudfrygtig, troende og from og med antonymer som ateistisk og hedensk. Ved at være religiøs viser man et tydeligt forhold til en guddom, men udviser også en interesse i sin tro, religion eller dens praksis, ud fra et personligt forhold til guddommen.

Natkirken er med egne ord for "den søgende menighed" (*ibid.*, 13), og med både Højsgaard, Lüchau og Rosen vil jeg betegne "den søgende menighed" som den del af danskerne, der netop udviser interesse for det spirituelle og åndelige, og derfor vil jeg kort definere en forståelse af spiritualitet, som vil blive brugt som udgangspunkt for specialet.

Afgrænsning og definition af luthersk spiritualitet

Spiritualitet kan forstås på mange forskellige måder, og alene i Danmark er det svært at nå frem til en fælles forståelse af, hvad ordet "spiritualitet" indeholder. Endnu mere vil det være vanskeligt at definere en luthersk spiritualitet, da der må tages mange forbehold for bl.a. national og geografisk kontekst samt kirkelige traditioner og lokale forhold. Derfor er emnet blevet beskåret til den danske folkekirke. Jeg er bevidst om, at forholdene kan være anderledes i lutherske kirker uden for den vestlige sfære, men også lutherske valg- og frimenigheder, lutherske frikirker samt lokale folkekirker kan have en anden oplevelse af spiritualiteten og dens virke i og uden for menigheden. Specialet skal tegne et generelt billede af spiritualitetspraksis, som den udfolder sig i folkekirkeligt regi i Danmark. Desuden er det vigtigt at påpege, at det samme gør sig gældende for det generelle billede af danskerne, der tegnes i specialet. Ikke alle danskere er lige meget under indflydelse af tidens tendenser, men alle kan være under påvirkning af tendenserne, og det er med det udgangspunkt jeg beskæftiger mig med både individ og kirke.

Professor Alister McGrath bruger ordet "spiritualitet" knyttet til troen, hvilket han indleder med i en definition af spiritualitet i bogen *Christian Spirituality – An introduction* (McGrath 1999). For Alister McGrath er spiritualiteten, hvordan det religiøse liv udfoldes, og bliver opretholdt, men med udgangspunkt i troen:

To talk about "the spirit" is to discuss what gives life and animation to someone. "Spirituality" is thus about the life of faith – what drives and motivates it, and what people find helpful in sustaining and developing it... Spirituality is the outworking in real life of a person's religious faith – what a person *does* with what they believe. (McGrath 1999, 2)

Spiritualitet udspringer af troen, og er derfor ikke en løsrevet beskæftigelse med et religiøst element, praksis eller ritual. Ved den kristne og den lutherske spiritualitet gør det samme sig gældende: Det er med udgangspunkt i troen, at praksis udfolder

sig. Den kristne spiritualitet har mødet med og relationen til Kristus² som sit udgangspunkt.

Denne tese er udgangspunktet for forståelsen af spiritualitet, og luthersk spiritualitet vil i specialet blive diskuteret ud fra tesen.

Spiritualitet i praksis i folkekirken

Tidens tendenser viser sig i bl.a. blade og aviser³, hvordan det er en del af nutiden at beskæftige sig med spiritualitet, tro og åndelighed, hvorimod religion og religiøse institutioner bliver nedprioriteret. I folkekirkelig kontekst bliver der gjort forsøg på at rumme den nye åndelige efterspørgsel, hvilket bl.a. kan ses gennem genoptagelse af klassiske kristne dyder, men også gennem nyere tiltag, der primært rækker ud til den sekulære del af danskerne⁴. Luthersk spiritualitetspraksis i folkekirken er blandet og ikke ensartet. Den er ikke teologisk kvalificeret, så en del af nyere luthersk spiritualitetspraksis har - hvis ikke den er startet på bar bund - ofte haft sin begyndelse i ældre spiritualitetspraksis, som stadig har sit virke i eksempelvis den katolske og ortodokse kirke⁵. "Spiritualiteten har altid eksisteret, så derfor er der forhåbentlig ikke noget modefænomen. Men i takt med sekulariseringen forsvandt Gud mange steder, og for kirken handlede det mest om at overleve." (KD 5⁶). Kirkens og præsters forsøg ud i det spirituelle varierer både i årsag og formål, og der kan ikke tegnes et ensartet billede af luthersk spiritualitet i folkekirkeligt regi, da der hverken er en teologisk kvalificering af praksis eller en nyere spirituel tradition at have udgangspunkt i.

Teologien bag luthersk spiritualitet

Inden for de seneste år er der kommet flere bud på luthersk spiritualitet og folkekirkelig praksis. Nyere teologi om luthersk spiritualitet har et stærkt fokus på fællesskabet i kirken og gudstjenesten, og arbejdet med gudstjenestefornyelse i folkekirken har også vundet frem i forståelsen og brugen af luthersk spiritualitet. Gudstjenestens bøn, liturgi og sakramentsforvaltning fremhæves som troens vigtigste udtryksformer, hvilket bl.a. professor Knut Alfsvåg og den svenske biskop Martin Modéus giver udtryk for⁷. Kirkens og den akademisk-teologiske betragtning af luthersk spiritualitet

² Kristus vil blive et omdrejningspunkt i specialet, og for at undgå misforståelser vil jeg definere, hvem jeg forstår som Kristus: Kristus er Guds inkarnation på jord. Derfor forstår jeg også kristen tro, som troen på Gud der har inkarneret sig i Kristus.

³ I specialet bruges primært artikler fra Kristeligt Dagblad (KD)

⁴ Se KD 5, 6, 7, 8, 9 & 11

⁵ Se KD 10 & 13

⁶ Citat af Ole Skjerbæk Madsen

⁷ Se bl.a. (Alfsvåg 2012) og (Modéus 2007)

har et stærkt fokus på kirkens dogmer og menighedens fællesskab, hvilket bl.a. afspejles i teolog Uffe Kronborgs *Kristusmystik – om luthersk spiritualitet og helligørelse* (Kronborg 2008), hvor han placerer kernen af luthersk spiritualitet ud fra bibel, kirken og fællesskabet. Spiritualiteten bliver i denne forståelse let knyttet til det kirkelige fællesskab, som det sker i gudstjenesten, og dermed får den en sammenhæng med den pastorale funktion og den kirkelige institution. Spiritualiteten får et dogmatisk og akademisk-teologisk præg på grund af den kirkelige kontekst og det stive liturgiske miljø den udfoldes i, hvor dogmerne har større indflydelse på spiritualiteten end individets tro og liv med Gud.

Spænding mellem danskerne, praksis og teologi

Med tiden, praksis og teologi in mente spørger jeg om den evangelisk-lutherske kirke har en spiritualitet, der rammer den individuelle søgning, der er til stede blandt danskerne i dag, og om luthersk spiritualitet kan eksistere i en individualiseret form og i så fald hvordan? Dernæst om den udbredte forståelse og brug af spiritualitet i kirken i dag, som for eksempel natkirke, ikonografi, forskellige former for meditation, østlig og new age inspireret åndelighed, er en kristen spiritualitet som er i overensstemmelse med kirkens lære og væsen i en luthersk kontekst?

Slutteligt vil jeg forsøge at komme med løsningsforslag, hvor den lutherske spiritualitet ikke bliver klemmt mellem individualismen og forankringen i det gudstjenestelige fællesskab, men får lov til at forme sig igennem fællesskabet med et individuelt sprog. Deraf har jeg formuleret følgende problemformulering:

Problemformulering

Hvad driver luthersk spiritualitet? Er det individet eller fællesskabet, og hvilken betydning har det for spiritualiteten?

Ved at se på forskellig spiritualitetspraksis i lutherske sammenhænge i Danmark, og sammenholde dem med forskellige opfattelser af den lutherske kirkes spirituelle praksis i dag, hvor fællesskabet, bønner og sakramenterne er i centrum, ønsker jeg at diskutere om den kristne spiritualitet i folkekirken, primært tager udgangspunkt i individet eller i fællesskabet.

Metode

Det primære problem i specialet er af praktisk karakter, men undersøgelsen og diskussionen må foregå på teoretisk plan. Jeg vil belyse problemet ved at definere tiden og den tidsbestemte kontekst danskerne og kirken befinder sig i. Derefter vil jeg ved hjælp af en undersøgelse af praktisk og teoretisk udlægning af luthersk spiritualitet i Danmark udlede konkrete udfordringer i forståelsen og brugen af spiritualitet.

Jeg ønsker at bidrage til undersøgelsen af spirituel praksis og funktion med interviews⁸ med markante personligheder inden for folkekirkelig spiritualitetspraksis. Interviewenes værdi er afhængig af de interviewedes tætte forhold til praksis, samt deres møde med individer, der praktiserer en luthersk spiritualitet i Danmark, og de danskere der giver udtryk for en åndelig søgning eller tro. Derfor er det det praktiske billede, som interviewene giver, der ønskes inddraget i en samlet konklusion.

Herefter vil jeg undersøge den teoretiske side af luthersk spiritualitet, for kunne kvalificere hvad luthersk spiritualitet er, og sætte den i relation til den praktiserede spiritualitet. Dette gøres gennem sammenligning af primært nyere luthersk teologi om spiritualitet og gudstjenestepraksis.

Slutteligt vil jeg vise tiden, praksis og teologi gennem en model, for at vise fejlslutninger og mangler i den nuværende praksis og på den baggrund forsøge at udlede en teori, der er praktisk funktionsdygtig og praktisk teologisk funderet.

Opbygning

For at kunne vurdere praksis og teori samt komme med konstruktivt løsningsforslag har jeg valgt at inddele specialet i fire dele.

Første del vil tage udgangspunkt i spiritualitetens og kirkens nutid og kontekst med fokus på sekulariseringen, postmodernismen, religiøs pluralisme og globaliseringen, og disse tendensers påvirkning i retning af individualisme og indflydelse på valg af livsværdier og tro samt tendensernes indflydelse og udfordringer til kirken. Kapitlets formål er at danne en ramme for danskernes religiøse valg og kirkens udfordringer i tiden, hvilke påvirker danskernes forhold til luthersk kristendom og spiritualitet.

Anden del vil være en behandling af interviews med tre personligheder inden for den danske folkekirke. Fælles for de tre er deres arbejde med spiritualitet i evangelisk-luthersk kontekst, og ud fra hver deres arbejdsgren ønsker jeg at give et billede af

⁸ Interviewene er kvalitative ekspertinterviews med udgangspunkt i ens interviewguide. I interviewguiden er der fokus på luthersk selvforståelse, højmessesyn, egen spiritualitetspraksis, samtidens religiøse behov og dogmatikkens betydning for spiritualitetspraksis.

luthersk spiritualitet i praksis, og sammenholde ligheder og i særdeleshed forskelle i de tres behandling af luthersk spiritualitet.

Tredje del indeholder en præsentation af primært nyere luthersk tænkning om kirken, gudstjenesten og spiritualitet. Formålet med kapitlet er at forsøge at placere luthersk spiritualitet ud fra en dogmatisk-teologisk tænkning, hvor jeg særligt vil afklare hvilken betydning kirken, fællesskabet, individet og gudstjenesten har i en luthersk spiritualitet. Kapitlet skal belyse en teoretisk tænkning af luthersk spiritualitet.

Fjerde del vil opsummere de tre foregående kapitler, og præsentere 3 modeller for hvordan spiritualiteten fungerer nu i spændingen mellem samtid, praksis og teori, og efterfølgende komme med et forsøg på en løsning, der kan eksistere imellem teori og praksis, og som tager højde for samtiden og individet.

Del 1: Nutidens præg på religiøsitet og spiritualitet.

For at afklare den spirituelle praksis' udformning og betydning i Danmark, er det nødvendigt at definere hvilket samfund og hvilken kultur den lutherske kristendom er en del af. Dette er nødvendigt af flere grunde:

Først og fremmest er den religiøse praksis hos den almene dansker, hvis ikke et udslag af tiden og konteksten så sandsynligvis under påvirkning af disse. Dette må gøre sig gældende for både den lutherske kristendom som for øvrige religioner og trosretninger i Danmark under større eller mindre påvirkning.

Postmodernismens afvisning af metafortællingerne giver et ydre pres på kristendommen som på hvilken anden religion, der ser sig selv som absolut. Presset på universaliteten og totaliteten i kristendommens selvforståelse åbner for en religiøs virkelighedsdimension, hvor individet selv har mulighed for at definere sandhedskravet, og dermed også den kristne spiritualitets værdi og betydning ud fra en egen religiøs forestilling.

I en sekulariseringsproces afvikles religionernes betydning, og grundlaget for en kristen fordret spiritualitetspraksis kan blive uklar. Sekulariseringen kan medføre øget opmærksomhed på selvet, og både fremme en fremmedgørelse i spiritualitet på grund af fraværet af grundlaget, og samtidig også hævde humaniteten frem for gudsrelationen.

Multireligiøsitet kan ses som et resultat af øget globalisering, og også en af kristendommens udfordringer i Danmark i dag. Den øgede bevidsthed om andre trosretninger end den lutherske kristendom kan udgøre en trussel mod bevidstheden om religiøst tilhørsforhold og spiritualitet.

Den religiøse pluralisme, der blandt andet kan ses som konsekvens af globaliseringen og postmodernismen, øger muligheden for religionsblanderier, synkretisme, og forvredet syn på det traditionelle Guds billede, og giver dermed en spiritualitet præget af individualisme uden fællesskab. Enhver kan gå med sin egen forestilling om hvem eller hvad Gud er. Herunder må også findes sig en skærpelse af udfordringen til den pastorale bevidsthed, for hvordan skal en præst manøvrere i et såkaldt kristent landskab, hvor hvert individ har sin egen opfattelse af Gud?

Der tages udgangspunkt i, at Danmark generelt befinder sig i en postmodernistisk tid, hvor globalisering og sekularisering har stor effekt på det enkelte individ. Dette munder ud i en bestemmelse af danskerne som værende præget af en indi-

vidualisme, der også kommer til udtryk gennem valg af religion og spiritualitetspraksis.

For at sætte en ramme for luthersk spiritualitet, vil jeg bruge noget tid på at beskrive hvilken tid, den befinder sig i. Forholdet mellem individ og fællesskab kan ikke belyses uden først at specificere en række konteksttemaer.

1.1 Sekulariseringen

Kendetegnet for sekulariseringen er adskillelsen af stat og kirke, og en privatisering af religiøs praksis (Taylor 2007, 1). I Danmarks tilfælde er adskillelsen ikke komplet, men kendetegnene er stadig at finde. Et tydeligt kendetegn for sekulariseringen er det offentlige rum, der er blevet tømt for Gud. Hvor kirken tidligere havde en central placering i bl.a. skolevæsenet, er dette nu to helt adskilte institutioner. Kirken eller religionen har ikke længere indflydelse på vores samfund igennem samfundsstrukturer, men må i stedet præge danskerne gennem sine egne kanaler som eksempelvis gudstjenesten (*ibid.*, 2).

Filosof Charles Taylor udfordrer den klassiske tænkning af sekularisering i sin bog *A Secular Age*. Den klassiske beskrivelse af sekularitet er, at religionen er fjernet fra eller adskilt fra offentligheden. Taylor vælger at se på religionen i sekulariseringen, hvor religionen ikke nødvendigvis er fjernet fra det offentlige rum, men snarere er blevet udfordret på nogle andre parametre, der har baggrund i den klassiske tænkning af sekularitet (*ibid.*, 15).

Religionens afmatning i eller fjernelse fra offentligheden skaber rum for anden tænkning, og hvor danskerne tidligere orienterede deres liv efter religionen, er den nu blevet en blandt mange muligheder. Ifølge Taylor er sekularisering, at troen på Gud er blevet en blandt mange muligheder at orientere sit liv ud fra (*ibid.*, 3). Tidligere var det nærmest en umulighed ikke at tro på Gud, men sekulariseringen giver plads til religiøs pluralisme, men også til at orientere sig ud fra en ikke-åndelig eller -religiøs forestillingsverden.

Livets erfaringer og erfaringer med tro og åndelige oplevelser er med til at definere mennesket i en bestemt retning. Mennesket stræber efter at sætte ord på erfaringerne, og drejer livet efter disse ord og erfaringer, for at kunne skabe en mening i livet ud fra oplevelserne og erfaringerne. Taylor kalder dette sted for "The place of fullness" (*ibid.*, 6). The place of fullness er det menneskets liv bliver centreret om. Det er ikke nødvendigvis et mål, men kan lige vel betegne en proces. Det kan være i det nuværende liv eller i efterlivet eller begge dele. Det handler primært om, hvad man orienterer sit liv efter.

Taylor tilslutter sig med forbehold den klassiske forståelse af sekularisme som det offentlige rums udtømmning af religion, men tilføjer det ekstra perspektiv, at rummet ikke står tomt, men i stedet fordrer en religiøs pluralisme og individuel religiøs praksis. Sekularisme er enden for den naive religiøse tro, som har præget kirken og samfundet tidligere (*ibid.*, 19), og åbner i stedet for en mere privat praktiseret tro, der ikke nødvendigvis handler om religionen, men i stedet har sit fokus på individets "fullfilled life" (*ibid.*, 17). Taylor anerkender også muligheden for, at sekularisme øger en afvisning af tro og religiøs praksis, men ser det snarere som et produkt af sekulariseringen end som sekularismen (*ibid.*, 20-21). Enden på den naive tilslutning til det transcendent er sekulariseringens essens.

The main feature of this new context is that it puts an end to the naïve acknowledgement of the transcendent, or of goals or claims which go beyond human flourishing. But this is quite unlike religious turnovers in the past, where one naïve horizon ends up replacing another, or the two fuse syncretistically – as with, say, the conversion of Asia Minor from Christianity to Islam in the wake of the Turkish conquest. Naïveté is now unavailable to anyone, believer or unbeliever alike. (Taylor 2007, 21).

Jeg vil i specialet tilslutte mig Taylors redefinering af begrebet sekularisering, og arbejde ud fra sekulariseringens konsekvenser for religion, tro og åndelig/religiøs praksis. Derfor vil jeg også herunder pege på vigtige parametre, som er præget af eller bliver båret frem af denne sekulariseringsforståelse.

1.1.1 Sekularisering presser religionen men ikke individet.

Sekulariseringens afvikling af religionens betydning i samfundet og for det enkelte individ, har ikke betydet det store for medlemstallet i den danske folkekirke, og heller ikke i forhold til det religiøse liv (Lüchau 2005). Derimod er det blevet sværere at definere, hvilken betydning Gud har. Særligt forholdet mellem troen på en personlig Gud, der er under pres, og den stadige tilslutning til folkekirken kan give årsag til bekymring fra kirkens side, for hvis sekulariseringen har betydning for den kristne sandhedsforståelse i form af metafortællingerne og kravet om almen gyldighed (Andersen, 2002, 306), og afvikler disse, hvad er det så, der støttes op om blandt medlemmerne. Kort sagt: ifølge Peter Lüchaus undersøgelser er der flere medlemmer af kirken (80 %⁹), end der er danskere, der tror på Gud (Lüchau 2005, 36), og særligt

⁹ Tallet er fra YouGov Zaperas undersøgelse for Kristeligt Dagblad i 2009. Undersøgelsen vil også blive brugt senere, derfor bruges tallet herfra. (KD 4)

troen på den personlige Gud, der er et af kristendommens kerneværdier i troen, er under stort pres (*ibid.*, 39). Samtidig er der en stigning i troen på en åndelig kraft (*ibid.*, 40), og dette er også med til at Peter Lüchau afviser at bekræfte hypotesen om sekularisering i Danmark (*ibid.*, 53). Peter Lüchau konkluderer i en kronik i Kristeligt dagblad at: "Danskernes tro forandres til stadighed, men fundamentet, troen på Gud og det kristne budskab, bliver ved med at være der, og hverken sekularisering eller stigende medieinteresse vil ændre ved den sag." (KD 2). Der er dog to faldgruber i den konklusion. At anse en gudstro for værende kristen, tager ikke højde for det enkelte individs forståelse af hvem Gud er. Det er muligt, at udgangspunktet for forståelse af Gud kommer af en kristen baggrund, men netop sekulariseringens afvikling af religionen, og dermed også den religiøse forståelse, bliver valget og forståelsen af guddom både ufuldstændig og selektiv. At Peter Lüchau finder en stigning i troen på en åndelig kraft som noget der modbeviser sekulariseringen, tager ikke højde for ordet "åndelig kraft". Hvad er en åndelig kraft, og hvad udspringer tanken om denne kraft fra? Er der tale om en absolut forståelse af Gud, eller er det en kraft der hviler i hvert enkelt menneske?

Det er ikke muligt at modbevise tallene, men der er basis for, at de måske skal bruges anderledes. Stigningen i troen på en åndelig kraft kan i sig selv være med til at underbygge teorien om afviklingen af religionen. Den absolutte og universalistiske religion kan ikke finde sin plads i dette, hvor stigningen i lige så høj grad kan skyldes øget religiøs pluralisme, globalisering og det individuelle valg i religion, religiøsitet og tro. Sekularisering presser ikke nødvendigvis troen, lige som postmodernismen ikke nødvendigvis er kristendommens fjende (Christensen 2005, 25), men afvikler i sin essens derimod den etablerede religion, og fordrer ikke nødvendigvis et fald i antallet af troende danskere. Individet er ikke presset af sekulariseringen på samme måde som den kirkelige institution.

1.1.2 Sekularisme fremmer individualitet

Når Taylor opfatter det fulde liv som et produkt af eller som den egentlige sekularisme, peger han også indirekte på en fremherskende individuel religiøs praksis som den største udfordring til den etablerede religion. Der opstår et konkurrencepræg mellem den individuelle praksis og den etablerede religion, og der opstår en form for forbrugerisme i religionen. Religionen bliver præget af markedstænkning, hvor den religion eller religiøse institution der tiltaler mennesker mest, bliver den mest populære, og derfor vinder flere medlemmer. Eller sagt på en anden måde: Mennesker er forbrugere, og den kirke der har det bedste tilbud, får størst indtjening (Aldridge

2000, 189). Forandringen af danskeren kan betragtes som en vending fra ”bruger” til ”kunde” (Kristensen 2000, 24), hvor vægten ligger på valgfrihed frem for medindflydelse.

En af forudsætningerne for markedstænkningen er, at der med sekulariseringen sker en magtforflyttelse fra kirken til mennesket, forbrugeren. Med kirkens falmende indflydelse i samfundet bliver udgangspunktet for spørgsmål om liv, moral og tro flyttet fra kirkens rum til mennesket selv. Der bliver mulighed for at tage stilling og fremme en individualitet i religionen, og der sker en magtdestabilisering i forholdet mellem individ og kirke. Magten flyttes til forbrugeren (Woodhead 2004, 344-347). Når magten ligger i hænderne på forbrugeren, er kirken presset til at levere et godt produkt, et salgbart produkt. Det er muligt for forbrugeren at melde sig ind i et kirkesamfund for så at melde sig ud igen, når vedkommende ønsker det. Der er derfor tale om, at religion bliver markedsstyret (Mortensen 2005, 33). Kirken bliver til kirke på individets præmisser frem for sin egne.

Yderligere sker der en detraditionalisering, hvor de vante traditioner ikke længere holdes i hævd (Woodhead/Heelas 2000, 5). Traditionelle autoriteter står for fald, og det enkelte individ er sin egen autoritet. Sekulariseringens destabilisering af magtforholdet mellem individ og religion, præger menneskets selvforståelse. Hvor det tidligere var kirken der definerede moral og etik, og mennesket derigennem levede sit liv, er det nu mennesket selv, der beslutter, hvad der er god moral og etik. I magtdestabiliseringen sker en subjektiv vending, hvor individet kommer i centrum, og dermed også er i sin gode ret til at vælge sig selv, og vælge hvad han eller hun mener er godt for sig selv og sit liv. Kirken og i særdeleshed kirkens dogmer mister indflydelse på menneskers liv, og det kan ikke længere forventes af nogen, hvad de skal gøre på baggrund af deres køn, social status eller religiøst tilhørsforhold. Alle beslutninger kan tages ud fra hvad man selv vil (Woodhead 2004, 339-340).

1.2 Den postmodernistiske tid

For at forstå konteksten for den praktiserede spiritualitet er det vigtigt at kunne sætte nogle prædikater på tiden, der er gældende for langt de fleste danskere, for at kunne forstå danskernes forhold til kirken og kristendommen. Der vil i denne gennemgang ikke blive argumenteret for eller imod om, hvorvidt det er muligt at kategorisere tiden som postmodernistisk. Der vil kunne argumenteres for at postmodernismen som opstået fra 1980'erne blot er et sen-modernistisk træk af modernismen (Andersen *et al.* 2002, 190), eller at postmodernismen slet ikke er indtrådt (Christensen 2005, 17-18). I det følgende har jeg valgt at karakterisere ti-

den som postmodernistisk ud fra en række parametre jeg vil komme ind på undervejs i gennemgangen af postmodernismens karakter og udfordringer, men grundlæggende kan det siges, at der i postmodernismen genkendes træk som gør sig gældende i behandlingen af kristendommen og spiritualiteten¹⁰.

1.2.1 Postmodernismens udfordringer til kristendommen og spiritualiteten

Postmodernismen er ikke en fjende af kristendommen, men har indflydelse på forståelsen af kristendommen og i særdeleshed kristendommens sandhedskrav. Et grundlæggende fundament for paradigmeskiftet fra modernisme til postmodernisme er sandhedsrelativismen (*ibid.*, 20). Tanken om en absolut sandhed, hvor indholdet var til diskussion som i modernismen, er ikke længere til stede, og dermed findes der ingen universal absolut sandhed. Hermed er muligheden for flere parallelle sandheder, en sandhedsrelativisme, grundlaget for en af postmodernismens største udfordringer til en traditionel absolut tænkt religion som kristendommen (*ibid.*, 36): ”Den nye opfattelse af sandhed rejser indlysende nok store problemer for den kristne kirke, som forkynder, at Jesus er ”vejen og sandheden og livet” og at ingen kan komme til Gud uden via Jesus Kristus (Johs 14,6)” (Christensen 2005 22). Sandhedsrelativismen kommer måske stærkest til udtryk i afvisningen af metafortællingerne (*ibid.*, 33), som kommer til udtryk i en dekonstruktivistisk læsning, der særligt kan udfordre klassisk udlægning af bibelen samt udlægningen af folkekirkens bekendelsesskrifter. Den dekonstruktivistiske læsning af bibelen åbner for en selektiv udvælgelse af hvad kristendommens sandhed er, og bibelen bliver genstand for en subjektiv tolkning (*ibid.*, 59-60). Sandhedsrelativismen fremmer derigennem individualismen og den subjektive udvælgelse af religiøse sandheder, og den parallelle religiøse sandhedsforståelse. Der bliver tale om ren privatiseret religiøsitet, hvor religionen, spiritualiteten og åndeligheden ligger inden for den private sfære (*ibid.*, 63-64). Multireligiøsitet eller den religiøse pluralisme fremmes igennem postmodernistisk tænkning, og derigennem også en form for religiøs tolerance, da enhver form for religion aldrig er absolut eller universalistisk. Din religion er sand for dig, og min religion er sand for mig. Dermed findes der i postmodernismen både en åbning for religiøs pluralisme og relativisme, men også en åndelig søgen (*ibid.*, 400-403).

¹⁰ Her henvises blandt andet til Martin Modéus’ *Menneskelig gudstjeneste – om gudstjenesten som relation og ritual* (2007), og en række af de anvendte artikler fra Kristeligt Dagblad, hvor kravet om relativistisk sandhedsforståelse og individuel oplevelse og erfaring bliver udgangspunkt for flere og flere danskeres religiøse selvforståelse, hvor kristendommen, kirken og den kristne spiritualitet må finde og definere sig selv i mødet med danskeren.

Postmodernismes største udfordringer til kristendommen og kirken er som beskrevet ovenfor, at kristendommen umiddelbart kommer til at kæmpe for sin egen berettigelse som absolut, universalistisk og med en eksklusivisme i sit sandhedskrav, hvor Kristus står som eneste sande bindeled mellem Gud og mennesker¹¹. Kirken kan derigennem blive fanget i sin egen intellektualisme, hvor den i granskningen af sine egne grænser tager yderligere afstand til sin kontekst, da den fjerner sig fra det enkelte individ og dets behov. Netop det individuelle behov er centralt, da religionen skal opfylde det, hvis den skal have en plads hos det postmoderne menneske (*ibid.*, 400). Kirken indsnævrer dermed sin indgang til det kristne fællesskab ved ikke at gå i dialog med det åndeligt søgende menneske, som postmodernismen netop er med til at frembringe. Det er muligt, der er tale om en åndelig søgen, der tager sit udgangspunkt i en religiøs pluralistisk forestilling, men kirken skal være i stand til at møde mennesket i denne forestilling, og dermed gå i dialog med mennesket og ud fra kirkenes egne sandhedsnormer.

Postmodernismen fremmer en individuel tro eller religiøs forståelse. Det er dog ikke alene postmodernismen, men også globaliseringen og dermed den øgede religiøse pluralisme, samt sekulariseringen som fremmer dette. Disse faktorer gør sig gældende i en fordring af individualisme og personliggjort tro, men flere af de individualistiske tendenser der kan findes i mødet mellem kristendom eller religion og sekularisering, globalisering og multireligiøsitet, er også at finde i postmodernismens afvisning af metafortællingerne og den øgede vægt på følelser og selvgjort tro. Der vil i det følgende afsnit blive gjort rede for tendenser der både er sammenhængende med en postmodernistisk tænkning og et udtryk for individualisme i påvirkningen af globaliseringen og sekulariseringen.

¹¹ Teol. Dr. Kurt Christensen (2005, 390) læner sig op af en let eksklusivisme, som det er forstået i Lausannepagten. Dette er bl.a. formuleret i artikel 3: "Jesus Kristus, som er det eneste Gud-menneske og som gav sig selv som den eneste løsesum for syndere, er den eneste mellemmand mellem Gud og mennesker. Der er ikke givet noget andet navn, ved hvilket vi kan blive frelst. Alle mennesker er fortabte på grund af synden, men Gud elsker alle mennesker og vil ikke, at nogen skal fortabes, men at alle skal omvende sig. Og dog, afviser de, der fornægter Kristus, glæden i frelsen, og fordømmer sig selv til en evig adskillelse fra Gud. At forkynde Jesus som verdens frelser er ikke at erklære, at alle mennesker bliver frelst enten automatisk eller dog til slut, endnu mindre er det at erklære, at alle religioner tilbyder frelse i Kristus. Det er snarere at forkynde Guds kærlighed til en verden bestående af syndere og at indbyde alle mennesker til at modtage ham som Frelser og Herre i en helhjertet personlig overgivelse i omvendelse og tro. Jesus Kristus er blevet ophøjet over alle andre navne, og vi længes efter den dag, da alle knæ skal bøje sig for ham, og hver tunge skal bekende, at han er Herre." (Lausannepagten 1974, artikel 3)

1.3 Globalisering, sekularisering og religiøs pluralisme påvirker individet.

På samme måde som der i postmodernismen kan findes træk der fremmer individualismen og udfordrer kristendommen, kan der i prægningen fra globaliseringen, sekulariseringen og religiøs pluralisme findes træk der gør præcis det samme.

Inden gennemgangen af de træk der synes at findes i de nævnte begreber, skal det påpeges af de nævnte begreber ikke nødvendigvis skal ses som et samlet udtryk. De tre begreber kommer med hvert sit udtryk, og overordnet kan man også forsvare, at religiøs pluralisme er et udslag af globaliseringen og sekulariseringen (Andersen, 2002, 298; Arendt 2007, 128). Samlet og hver for sig fremmer de tre begreber individualismen, men også den stigende personlige religiøse pluralisme og religionsblanderi

1.3.1 Religiøs pluralisme

Med den øgede individualisme, grundet sekulariseringen og postmodernismen i den vestlige globaliserede verden, er den frie religionsudøvelse, der kom med oplysningstiden, blevet styrket i den forstand, at man er i stand til selv at vælge sin religion (Mortensen 2005, 7). Oplysningstidens frie religionsudøvelse skulle beskytte de religiøse mindretal, men nu er den med til at styrke det individuelle religiøse udtryk. Den religiøse pluralisme gør, at flere religioner eksisterer parallelt, og dermed også går i interaktion med og påvirker hinanden (*ibid.*, 7). Den religiøse pluralisme har udviklet sig med tiden, og pluralismen er også påvirket af andre faktorer.

Til nogle tider og på enkelte steder var det muligt at leve inden for kun én kultur og således opretholde forestillingen om, at en given religion var eller burde være enerådende. Men det er den forestilling, som endegyldigt afskaffes med oplysningen og religionsfriheden. I dag kommer så dertil, at globaliseringen og de globale informationsstrømme har umuliggjort ethvert forsøg på at leve i *splendid isolation*. I dag har enhver potentielt adgang til al verdens religiøse viden og en uendelig mængde af viden om religionerne. (Mortensen 2005, 8)

Den religiøse pluralisme styrkes af globaliseringen, individualisme og ikke mindst marginaliseringen af kristendommen, hvor sidstnævnte sker som et naturligt udfald af postmodernismen og sekulariseringen. Pluralismen er på den ene side fremmet af individualisme, men fremmer også selv religiøs individualisme, idet skillelinjerne mellem religionerne og livsanskuelser bliver brudt op. Indflydelsen fra en religion til en anden og omvendt gør det muligt i højere grad at vælge sig sin egen religion eller religiøse praksis. "På det multireligiøse marked vælger man, som på markedet i øvrigt, det, der passer til ens personlighed" (*ibid.*, 109). Det generelle tab af dogmerne

og det religiøse sprog fremmer ønsket om praksis og mystik. Dogmatikkens betydning bliver mindre, mens personlighedstyper overtager dennes rolle i forhold til opbygning af typologier (*ibid.*, 108-110), hvilket øger en individualistisk tilgang til religionen.

Pluralismen er stærkt forbundet med globaliseringen, og sekulariseringen kan også have indflydelse gennem en afvikling af etablerede religioner. Dermed opstår der et multireligiøst samfund, hvor flere religioner og livsanskuelser bevæger sig i samme rum (Andersen 2002, 298). Den postmodernistiske tanke om, at der ikke er én sand religion, fremmer den pluralistiske tankegang. Slutteligt stiller den religiøse pluralisme spørgsmål om religionens gyldighed. Kan flere religioner eller livsanskuelser være sande og gyldige? (*ibid.*, 306-13) Spørgsmålet vil ikke blive besvaret direkte, men viser endnu en udfordring til kristendommen og til spiritualiteten.

1.3.1 Globaliseringen fremmer religiøs pluralisme gennem individualisme

Globaliseringen har medført en øget udfordring til kirken. Før globaliseringen var kendskabet til andre religioner begrænset, og det daglige møde med udfordrende og anderledes tænkende religiøse praksisser var en sjældenhed. Muligheden for at møde og også indhente oplysninger om fremmede religioner og trosformer er noget den danske befolkning har taget til sig. Et eksempel på dette er det øgede fokus på buddhistisk religionspraksis og tænkning, hvor særligt tanken om reinkarnation har fået lov at vinde indpas i den danske befolknings bevidsthed¹². Tilgangen til særligt de østlige religioner og praksisser er ikke så kritisk, som mod den i Danmark etablerede kristendom, da Østens mystik og praksis berører emner som spiritualitet og åndelighed i en form, der ikke er tradition for i den vestlige del af den kristne kirke. Åbenheden kan ifølge cand.theol Lars Buch Viftrup forklares med individualismen: "Østens traditioner og religiøse filosofi vinder frem i disse år, fordi de passer som fod i hose til individualismen. Desuden har globaliseringen gjort det nemmere for flere at stifte bekendtskab med andre livsformer og opfattelser af verden." (KD 4). Lars Buch Viftrup peger på en sammenhæng mellem individualistisk trospraksis og let tilgængelighed. Der skal ikke på samme måde arbejdes for at opnå kendskab til en fremmed religion. Det er blevet lettere at skifte kristendommen ud, for et andet tilbud er tilgængeligt lige ved siden af, og i sin fremtoning mere tiltalende til et postmoderne individ. Heri er kirken udfordret af globaliseringen, og set fra en pastoral vinkel, giver

¹² Se KD 4 & 11

globaliseringens præg på multireligiøsiteten nogle stærke udfordringer i kirkens møde med det enkelte individ (Arendt 2007, 128-131).

1.4 Individualismen udfordrer kristendommen

Ina Rosen understreger, hvad der kan kaldes resultatet af postmodernismens, globaliseringens og sekulariseringens præg på den almindelige danskers religiøse liv.

Når mænd og kvinder på tværs af alder, uddannelse og job taler om tro, er det åbenlyst, at tro er noget positivt for langt de flestes vedkommende. De har en tro i deres sind eller hjerter. ”I virkeligheden er tro noget, du har i dig selv”, sagde en kvinde. Denne oplevelse er hun ikke alene om. Hvor den tro kommer fra, og hvilke formål den tjener, er dog ikke noget, de til dagligt reflekterer over. Troen er bare til stede i den enkelte troende uden nogen form for ritual eller formel ramme... Men fordi troen er så personlig, trukket helt ind i følelsernes rum, er der kun et meget begrænset sprogligt udtryk for denne tro. (Rosen 2012, 25-25)

Troen er stadig til stede, og er også både socialt accepteret og meget fremme i tidens medier. Tro er ikke et negativt ladet ord, mens religion derimod har tiden imod sig. Religion bliver betragtet som roden til det onde (Rosen 2012, 32), og må i en postmodernistisk ånd af-absolutes. Religionens essens er måske ikke ond eller dårlig, men det er hvad religionen har udviklet sig til, der skal tages afstand fra. Derfor har flere heller ikke et problem med, at tage tematikker som eksempelvis de ti bud eller næstekærlighedsbudet med ind deres tro (*ibid.*, 26). Troen bliver dog et privat foretagende, og den fælles baggrund i kristendommen som mange danskere har, og som blandt andet kan ses i det stadig høje medlemstal i folkekirken, er mere et udtryk for en fælles kulturbaggrund. Derfor bliver kirken udfordret til at have fokus på enten fællesskabet eller individet, hvor sidstnævnte ofte vil være på individets tros præmisser (Mortensen 2009, 61). Kirken udfordres yderligere af, at den nyere spiritualitet hos danskerne ofte kan sættes i forbindelse med ældre religioner og religiøs praksis, men at dette ikke gør sig gældende over for kristendommen.

Til sidst har vi under overskriften *Kristendommen problematiseret* set, at der blandt de spirituelle fortællere findes en udtalt skepsis mod kirken som institution og mod kristendommen som noget eksklusivt og skelsættende. De spirituelles vækst- og selverfaringsperspektiv på tilværelsen afspejler sig direkte i et forholdsvis kritisk blik på kirken og dens repræsentanter. For de spirituelle er det religiøse (eller spirituelle) ikke noget, der bliver varetaget i kirken, og slet ikke noget, der dybest set *kan* varetages af andre end én selv. Det spirituelle er en integreret del af de spirituelles egen hverdag; det er tæt koblet med kroppen, erfaringen og den daglige nære omgang med andre. Spiritualiteten bliver ofte opfattet som værende i mere eller mindre udtalt opgør med kirken, der ses som noget udvendigt, hæmmende, rammesættende og ydre autoritativt. (Krogdahl 2012, 232)

De danskere, som i udgangspunktet udviser en interesse for religiøs praksis og/eller spiritualitet, afviser kirkens rolle og engagement, hvilket udfordrer kirkens møde med dem. De danskere, som måske i udgangspunktet ville være lettest for kirken at møde på baggrund af deres religiøse eller spirituelle åbenhed, er afvisende på grund af kirkens institutionelle rolle og oplever kirken, menigheden og kristendommen som en og samme.

Den ikke-religionsbaserede tro eller nyspirituelle overbevisning er tolerant over for andre individers tro, men ikke nødvendigvis tolerant overfor den religiøse tro. Mange af de nyreligiøse eller religiøs pluralistiske tendenser betragtes af flere slet ikke som religiøse (*ibid.*, 38-9), og dermed er troen på en personlig gud ikke formet efter den traditionelle forestilling i religionen, men ud fra menneskets egne religiøse eller ikke-religiøse erfaringer. Denne gud er ikke afhængig af religionens forståelse og krav, men er ofte selvskabt (*ibid.*, 47). Dette skaber en religiøs pluralisme fra person til person, og postmodernismens sandhedsrelativisme trives i denne personlige betragtning af Gud. Enhver religion, tro, livsanskuelse eller levemåde bliver på denne måde lige gyldig (*ibid.*, 50). Denne nye åndelighed eller trosforståelse er måske let at forveksle med New Age, men som Ina Rosen også påpeger, er der ikke tale om en konvertering, for danskerne skifter ikke religion, men udvikler tro (*ibid.*, 38-9). Der kan ses nogle kontaktpunkter med New Age, blandt andet i form af forbrugerisme og individualisme, hvor det enkelte individ sættes i centrum frem for den organiserede religion, men også en øget forbrugerisme af hvad der synes at gavne (Aldridge 2000, 206-11).

1.5 Eksempler:

For at vise hvordan sekulariseringen, postmodernisme og individualismen går godt i spænd med hinanden, vil jeg pege på to fremtrædende religiøse tendenser i den postmodernistiske tid: Ateismen og New Age.

At kalde ateisme for en religiøs tendens vil kunne fremkalde en vis modstand, men ikke desto mindre er ateisme formet ud fra, at der også findes teisme. Man vil kunne argumentere for, at ateisme ikke er et produkt af hverken postmodernismen eller sekulariseringen, og det vil være forfejlet at forsøge at placere ateismen i en bestemt tid. Derimod kan man argumentere for, at den progressive ateisme særligt er blomstret op i en tid, hvor religionen har mistet sin autoritative røst i samfundet.

I en tid hvor sekulariseringen og postmodernismen fordrer, at mennesket selv finder sin egen sandhed, religiøs eller ikke-religiøs, er der gode forudsætninger for ateismen. Ateismen passer godt ind i denne kontekst, hvor Gud er fjernet fra det offentlige rum, og metanarrativerne er på tilbagetog. Der findes ingen universel sandhed,

og ingen Gud eller anden religiøs overbevisning er bedre end en anden (McGrath 2004, 225-226). Ateismen befinder sig godt og stærkt i Taylors forståelse af sekularitet, da den netop ikke bliver udfordret af et religiøst funderet samfund, men i stedet er en blandt mange religiøse muligheder.

New Age har som ateismen også indvendinger imod at bruges som religiøs overbevisning, og New Age kan heller ikke defineres som et religiøst udtryk. Dette fremmer dog netop hvad kendetegnene er på New Age. Disse kendetegn vil kunne genkendes fra både sekularisering og postmodernisme. Forbrugerismen og individualismen, der fremmes af sekulariseringen og postmodernismen, passer ifølge Alan Aldridge på de tendenser, man ser i New Age miljøer. Aldridge opdeler New Age bevægelsen i to retninger: Audience cults og Client cults (Aldridge 2000, 207). Audience cults bærer stærkt præg af forbrugerisme opbygget omkring bestemte budskaber. Client cults er baseret på relationen mellem individ og ledere og tiltaler den individuelle religiøse praksis. New Age afviser den organiserede religion som f.eks. kristendommen. I afvisningen kan anes sekulariseringens afvisning af religionen som aktør i det offentlige rum, samt afvisning af metanarrativerne som udgangspunkt for liv, moral og etik (*ibid.*, 209). Endnu et eksempel fra New Age bevægelsen er den svage tilknytning til New Age. Mange, der bevæger sig i New Age miljøer eller på anden måde er associeret med New Age, er det ikke fuldt ud, som det eksempelvis tidligere var tilfældet med danskerne og folkekirken. New Age bruges i det omfang hver enkelt føler for, og dermed bliver New Age let offer for sin egen prægning af forbrugerisme og individualitet (*ibid.*, 211).

Opsummering

Der synes at være nogle træk, der går igen gennem de ovenstående begreber, men centralt står, at postmodernismen, sekulariseringen, globaliseringen og den religiøse pluralisme fremmer ønsket om en selvvalgt tro præget af, hvad det enkelte individ ønsker, har eller føler behov for. Umiddelbart er troen i sig selv pluralistisk, og et fælles trosudtryk samt behovet for trosfællesskab ligger ikke nær denne udlevelse af tro. Den individualiserede tro har ikke et fælles religiøst sprog, ikke ritualer eller form, men eksisterer og bliver berettiget i kraft af den enkelte troende. Denne form for tro udmønter sig i forskellig spirituel praksis, og præger også den kristne praksis. Derfor rummer individualismen nogle udfordringer til kristendommen og den kristne spiritualitet, og som det er tilfældet i Danmark en udfordring af den konfessionelt bundne lutherske folkekirke. Disse udfordringer blev nævnt i starten af kapitlet, og er udgangspunktet for de følgende kapitler. Fælles for alle udfordringerne er, at

traditionelle dyder eller kernepunkter i den lutherske selvforståelse står for skud. Fællesskabet ved gudstjenestefejring og herunder også indlemmelsen i menigheden ved dåben og nadverfællesskabet, bod og bønsspraksis samt den pastorale hyrde- og vejlederfunktion, bliver udfordret i deres berettigelse, og selve sandhedsværdien i kristendommen der bygger på en relation til Kristus¹³, bliver udfordret på grund af den relative sandhedsforståelse, der bliver praktiseret i almindelig individuel trospraksis. Hvis, og det må regnes for sandsynligt, den almindelige individuelle trospraksis og sandhedsrelativisme også har indflydelse på kirken og kristendommen, hvordan skal den kristne spiritualitet definere sig selv i praksis, for den vil være under pres fra både sin egen tradition og konfessionelle binding samt fra omverdenen, der tilsyneladende har en langt mere løs og ubundet tilgang til den kristne spiritualitet? Dette er individualismens udfordring til den evangelisk-lutherske spiritualitet.

¹³ Jf. Joh 14,6: "Jeg er vejen, sandheden og livet; ingen kommer til Faderen uden ved mig." Alle citater og bibelopslag er fra Bibelen, DO92.

Del 2: Interviews

Ved et hurtigt gennemsyn af aviser¹⁴ og ugeblade afsløres det, at åndelighed, spiritualitet og spirituel praksis er populært stof, men der stilles sjældent spørgsmålstejn ved den spirende spirituelle praksis i folkekirken og dens funktion. Derfor ønsker jeg at belyse spirituel praksis i den danske folkekirke ved hjælp af kvalitative ekspertinterviews. Kriterierne for udvælgelsen af de interviewede var, at de alle beskæftigede sig med en side af den kristne spiritualitet, som var at finde i luthersk kontekst, og de repræsenterede forskellige teologiske traditioner.

Ole Skjerbæk Madsen (OSM)¹⁵ er teolog og præst, og har arbejdet i den danske folkekirke i 24 år. Han er i øjeblikket ansat i missionselskabet Areopagos, hvor han bl.a. arbejder med mødet mellem den kristne kirke og tidens spiritualitet. Han er også stifter af *I Mesterens Lys*, der arbejder med flere forskellige former for kristen spiritualitet i mødet med særligt ny-religiøse, ny-åndelige m.fl. OSM er præget af to strømninger i kirkelivet: den oldkirkelige/højkirkelige samt det karismatiske/pentekostale, hvilket er udgangspunkt for OSMs tanker og arbejde med spiritualiteten i en luthersk kontekst.

Signe Malene Berg (SMB) er teolog og præst, har arbejdet i den danske folkekirke i 14 år, og er i dag ansat som Natkirkepræst i Københavns domkirke, Vor Frue Kirke. SMB har været med fra starten i opbygningen af Natkirken, og prioriterer mødet mellem mennesker og menneskets møde med Gud særligt højt. SMBs arbejde med spiritualitet i Natkirken er præget af kulturåbenhed i en ellers tillukket institution, og hendes forståelse af kirken og gudstjenesten er præget af Pete Wards *Liquid Church*¹⁶ (Ward 2002).

Pernille Svendsen (PS) er teolog og præst, og har arbejdet i den danske folkekirke i 10 år. PS er ikonograf og har arbejdet med ortodoks liturgi og ikonografi samt dens formidling i 14 år, og arrangerer også kurser o.a. om ikonen. PS' forhold til ikonografien og den ortodokse kirke bærer præg af en restaurativ teologi, der ses flere steder i folkekirkelig praksis¹⁷.

¹⁴ I specialet anvendes tidligere nævnt Kristeligt Dagblad (KD)

¹⁵ Ved enhver henvisning til citater fra de tre interviews vil citatets ejer fremgå via sine initialer.

¹⁶ *Liquid Church* er udtryk for kirken som en oase, hvor der ikke er tilknyttet fast menighed som i den nuværende folkekirkelige praksis og forståelse af kirke. Dermed er livet uden for kirkens rum af stor betydning for den udlevede tro. (Ward 2002)

¹⁷ Også eksemplificeret ved avisartikler. Se bl.a. KD 7 & 9.

Ligheder i interviewene

Set ud fra en luthersk konfessionel og dogmatisk betragtning kan man ønske, at tre præster med folkekirkelig tilknytning vil have ensartet syn på spiritualitetspraksis. Det vil i nogen grad kunne sætte centrum for spiritualiteten og kirkens åndelige praksis, og give et billede af en folkekirke med en aktiv og teologisk funderet praksis. Dette er dog ikke tilfældet, og bliver understreget af PS' reference til Knut Alfsvåg: "Luthersk er ikke et dogme"¹⁸, hvilket alle de interviewede også vil kunne tilslutte sig.

I de tre interviews er der både fællestræk og uenigheder. Derfor vil jeg kort opridse de punkter, hvor de tre interviewede er enige. Efter gennemgangen af interviewene vil jeg sammenholde deres uenigheder. Jeg gør dette, for at vise hvilke punkter i interviewene jeg tillægger en væsentlig rolle. I gennemgangen af interviewene fremlægger jeg min forståelse af det sagte, og underbygger dette med citater fra interviewene.

Fælles for alle er den personlige tro og relationen til Gud som udgangspunkt for den kristne spiritualitet. Troen er individuel, og udlevs i relation til Gud, hvilket er udgangspunktet for spiritualiteten. Spiritualitet er troens væsen og liv.

De tre er enige om, at spiritualitet i den danske folkekirke har mangler, og ofte er der i folkekirken en skepsis i forhold til spiritualitetspraksis. Denne skepsis bunder i en misforstået opfattelse hos både præster og den almindelige dansker af, hvad spiritualitet er. Dernæst er der et tab af religiøst sprog og tradition, der fremmedgør danskeren i forhold til kristen spiritualitet. Præsterne i folkekirken kan også være ramt af en frygt for at træde ved siden af kirkens konfession. På den ene side er der katolicismen og på den anden side er der sværmeriet, og for at undgå begge grøfter vælger flere at forsøge at holde sig på midten af vejen, ved ikke at beskæftige sig med hverken symboler eller åndelighed.

Det moderne menneske har sig selv som centrum, hvilket er et typisk udtryk for tiden, men også en særlig udfordring for kirken og dens praksis, samt den traditionelle forståelse af søndagens gudstjeneste som fællesnævner for de kristne. Spiritualitet bliver et redskab snarere end en trosudfoldelse eller udtryk for personlig Gudsrelation. I den moderne verden er der et behov for ritualer og relation, men danskerne har svært ved at give udtryk for det, eller tale i et fælles sprog om den religiøse relation eller deres tro.

¹⁸ Citatet er frit citeret efter Knut Alfsvågs fra en af hans tre forelæsninger om luthersk spiritualitet ved Teolkursus, januar 2013, på Menighedsfakultet, Aarhus.

Slutteligt er kirkens konfession og den lutherske dogmatik til som vejleder. Dogmatikken er med til at holde fokus på den lutherske identitet, i den spænding kirken står i mellem danskerens åndelige søgning, økumeni og lutherdom, der alle udfordrer folkekirken på hver sin måde.

Efter analysen af interviewene ønsker jeg at gøre rede for centrale forskelle i deres praksis og forståelse af samtidens spiritualitet og religiøsitet og sammenholde disse med deres opfattelse af gudstjenestens rolle i nutiden.

2.1 Interview med Ole Skjerbæk Madsen

Ordet ”spiritualitet” siger ifølge OSM ikke særlig meget, eller også siger det alt for meget. OSM bruger derfor et andet udtryk for troens udlevelse: Trospraksis.

Efter hånden er det (spiritualitet, red.) blevet bredt ud og overtaget, så det nu bruges som modsætning til religion. Hvor det oprindeligt var udtryk for religionens praksis-side, er det nu næsten ændret til at være en modsætning til organiseret religion... Jeg er gået over til at bruge ordet trospraksis, for når man bruger ordet spiritualitet, tror folk, det er noget, der foregår her (Krop-Sind-Ånd messe i Aalborg 02/03 2013, red.). (OSM)

For at undgå forvirring om hvad spiritualitet er, bruger OSM i stedet ordet ”trosp-raksis”, men under interviewet brugte OSM begge ord synonymt med hinanden. Denne vekslen mellem brugen af ”spiritualitet” og ”trosp-raksis” afspejler ikke nødvendigvis et uafklaret forhold til ordet ”spiritualitet”, men kan være udtryk for en stærk tendens i tiden: at mennesker blive præget af, hvad de beskæftiger sig med, og uanset hvor meget man ønsker at holde fast i bestemte begreber, forestillinger o.a., så bliver man let påvirket af samtiden.

Påvirkning fra samtiden er med til at forme troen. Ethvert menneske drager sine egne konklusioner ud fra sine erfaringer og bestemmer, hvordan disse erfaringer skal tolkes. Dette medfører en individuel forståelse af enhver erfaring, og i kristendommens tilfælde medfører dette individualisme frem for fællesskab. Individualitet er ikke en fjende af kristendommen, da enhver tro er individuel, men individualistisk forståelse af Kristus og individualistisk tro, hvor jeg’et er i centrum frem for Kristus, fremmer individualisme. På trods af individualismen er det muligt for kirken at samarbejde med samtiden i stedet for at modarbejde den, for i menneskets sammensætning af sin egen tro, hentes der inspiration fra, hvad det møder. Folkekirken i Danmark er næsten uundgåelig, eller bør i det mindste være det, og i mødet med kirken henter mennesket, bevidst eller ubevidst, inspiration fra kristendommen. I mødet

mellem kirken og mennesket har kirken mulighed for at række ud til det spirituelle fاملende menneske.

Man taler om, at mennesker ikke er særligt bevidste om deres tro. Det viser undersøgelser jo. Når de endelig begynder at formulere deres tro, og efterhånden som de bliver mere bevidste om den, sammenstykker de deres egen trosbricolage. Jeg foretrækker at bruge ordet bricolage¹⁹. Trosbricolage! Det afvises ofte med stemplet synkretisme eller eklektisk spiritualitet... Men i stedet for at være ærgerlige over at folk nu gør det der (sammensætter deres egen trosbricolage, red.), så skal vi sige: "Hvor er det fantastisk, at ethvert menneske gør sig et projekt, hvor det prøver at gribe det, der skaber mening i deres liv..." Ved at tale om de elementer der har med Jesus Kristus at gøre, begynder det at tiltage i betydning, og er med til farve trosbricolagen. (OSM)

Det er muligt at samarbejde med de individuelle udtryksformer. Kirken må også være bevidst om, at det ikke kun er samtiden, der kan fremme individualismen. Hvis mennesket føler sig fremmedgjort i gudstjenesten, som er folkekirkens primære spirituelle udtryksform, bliver det overladt til sig selv og sine egne erfaringer. Kirken kan umyndiggøre mennesket på kirkebænken, og har måske tendens til at gøre det, ud fra opbygningen af søndagens højmesse og folkekirkens pastorale selvforståelse²⁰.

Dermed bliver gudstjenesten et mere individualistisk foretagende, end det er et fælles foretagende. Du fremmer individualismen, fordi du kan sidde der, hver især, og fremme dine egne tanker. Den (gudstjenesten, red.) er ikke personlig i den forstand, at enhver yder sit til fællesskabet... Kristi legeme er ikke i funktion, der er ingen interaktion mellem de enkelte lemmer. Der er kun en forkynder. (OSM)

Hvis kirken ikke er bevidst om sin egen funktion og forkyndelse, kan den ikke møde mennesket i de fælles træk, der nu er at finde. Kirken skal stå fast ved sin egen identitet i Kristus, og forkyndelsen må have sit afsæt i Kristus, ellers kan der ikke være tale om en kristen spiritualitet. Kirken er nød til at vide hvad den gør, for at have et autentisk møde med mennesket, og for at kunne danne tilknytningspunkter.

I OSMs arbejde med spiritualitet og i sit møde med mennesker fra mange forskellige åndelige og religiøse sammenhænge, har han brugt de tilknytningspunkter, der var at finde. Disse har bl.a. været Tarotkort, kontemplativ meditation og fordybelse. I mødet med mennesket er det vigtigt, at brugen af en spirituel praksis har fokus og

¹⁹ En mere udførlig udlægning af hvad OSM forstå ved en trosbricolage, kan findes i følgende citat: "Bricolage kommer af *bricoller* = at sammenflikke og handler om "på en skabende og ressourcestærk måde at gøre brug af forhåndenværende materiale, uanset dets oprindelige formål". Der skabes en ny syntese af gamle ideer og forestillinger og af de praksisser, historier og metaforer, som knytter sig dertil." (Madsen 2010, 13)

²⁰ OSM opfatter manglen på tjenstlig differentiering som en væsentlig udfordring for kirkens liv og vækst. Hvis ikke der er plads til nådegaverne i funktion, og gudstjenesten kredser om præsten og præstens rolle som formidler af både Ord og sakramenter, bliver menigheden passiv.

afsæt i Kristus. Hvis ikke den kristne spiritualitet har fokus på Kristus, bliver det blot et af mange andre tilbud. ”Det er i orden at vedkommende (den søgende, red.) famler, men det er ikke min (præstens eller kirkens, red.) opgave at lade det famle” (OSM).

Når den kristne spiritualitet har udgangspunkt i Kristus, er der et tilbud til mennesker, der har fokus på et fællesskab frem for et jeg. Troen er individuel, men udfoldes i et fællesskab: Kristi legeme. Dermed opstår et stærkt fokus på gudstjenesten, hvilket understreger vigtigheden af, at Kristi legeme virkelig er i funktion.

Kristi legeme i funktion er grundlaget for gudstjenesten og sakramenternes forvaltning. Med dette fokus vil gudstjenesten ikke være en præstestyret tjeneste med en passiv menighed, men gudstjeneste hvor Kristus er centrum for en fælles forankring og et fælles udgangspunkt. Gudstjenesten er derfor ikke kun omhandlende Kristus, men indstiftet af Kristus, hvilket gør gudstjenesten til centrum for bl.a. spiritualiteten, ikke for at holde den inde i et kirkerum, men for at den kan prøves i sit rette element og udleveres blandt de kristne både i gudstjenesten og udenfor kirken.

Når Kristus bor i mig, føjes vi jo samtidig ind i Kristus. Når Kristus bor i mig, når den hemmelighed bliver åbenbaret for mig, så opdager jeg også samtidig, at mit liv er i ham, og at jeg relaterer til andre, i hvem Kristus også bor... Her (i det kristne fællesskab, red.) får Kristi legeme et udtryk! Her finder jeg, at min identitet ikke er at leve som monade, men er at leve i relation til andre og tjene andre. Her finder jeg den eller de nådegaver, der betros mig, for at bringe Guds nåde til udtryk ind i fællesskabets liv, ind i andre menneskers liv. Så er gudstjenesten som normeret norm et af de stærkeste, måske den stærkeste af normerne. Det er lige før at gudstjenesten også kunne være norma normans, men det tør jeg ikke sige, fordi vi har føjet så mange ting til i vores ritualer, som er normeret norm, men i sin essens er det gudstjenestelige fællesskab faktisk en norma normans. (OSM)

2.2 Interview med Signe Malene Berg

Spiritualitet er et udtryk for tro, og troen er personlig for enhver. Tro og spiritualitet er synonymt, udtryk for det transcendent og handler om forholdet til Gud ifølge SMB. Denne udfoldelse af spiritualiteten viser en stærk tendens i tiden: at spiritualiteten ikke kan sættes ind i en bestemt religiøs ramme, men er undefinerbar, og spiritualiteten kan formes, som man ønsker det. At sige troen er udtryk for det transcendent, og samtidig at spiritualiteten er synonymt med troen, gør spiritualiteten til noget andet eller noget større end forstanden, logikken og det rationelle. Spiritualiteten bliver udtryk for noget åndeligt eller umålbart. Dermed kan spiritualiteten blive svær at definere, hvilket er et af danskernes største udfordringer: at der ikke er noget fælles religiøst sprog at definere spiritualiteten ud fra. Under interviewet indkredser

SMB dog alligevel, hvor spiritualiteten kan adskille sig fra troen, og viser dermed, at den er et udslag af troen.

Spiritualitet er et andet ord for tro. Sådan bruger jeg det. Synonymt med tro... Det (tro, red.) forbinder jeg med noget der er større end logikken og fornuften, det rationelle, oplyste og målbare. Jeg stiller det meget over for vores forstand... Den kristne spiritualitet handler om forbindelsen til og troen på Gud. I kristendommen er det en relation, et kærlighedsforhold til Gud der leves ud. (SMB)

Et kærlighedsforhold kan de fleste danskere relatere til, og dermed kommer spiritualitet forbi det transcendent symbolsprog, og udviser et forståeligt sprog. Der er dog en vis begrænsning i forståelsen af kærlighedsforholdet, da det er defineret ud fra troen, som er givet af Gud, og dermed er det et kærlighedsforhold, der er defineret af Gud, og ikke af mennesker. Ved tabet af det religiøse sprog "...for det religiøse sprog er tabt." (SMB), er sproget for den Gud-definerede kærlighed også forsvundet, og det er dermed svært at definere spiritualiteten alene på baggrund af troen. SMB betegner også spiritualiteten som et sjælesørgerisk anliggende, og som en modsætning til den konfessionelle opfattelse af kristendommen. Relationen til Gud er selve livet for den kristne, for igennem spiritualiteten skal den kristne hjælpes til at leve. "Formålet med spiritualiteten er jo, at det skal fremme livet, og hjælpe mennesker til at leve. Det er et sjælesørgerisk anliggende."(SMB).

Kirkens dogmatik og konfessionerne i folkekirken er en hæmsko for spiritualiteten, for i frygten for at gøre noget forkert, undlader man at gøre bestemte ting. Dermed bremser dogmatikken den udlevede tro, selvom den er med til at formulere troen for de kristne.

Den kristne spiritualitet er ikke dogmatisk afgrænset... Formålet med spiritualiteten er jo, at den skal fremme livet, og hjælpe mennesker til at leve. Det er et sjælesørgerisk anliggende. Jeg oplevede ved mig selv i starten, at jeg var meget bange for at gå uden for konfessionen, så det ødelagde faktisk noget liv. Dogmatikken stod i vejen for livet i stedet for at gavne det, så frygten for at få en næse eller blive uluthersk var hæmmende, og var flere gange hæmmende for evangeliets frie liv. (SMB)

SMB oplever det, som flere giver udtryk for i medierne²¹, at der må stilles spørgsmål til folkekirkelig praksis. Disse spørgsmål rammer først gudstjenesteformen og dernæst indholdet: evangelium, bøn og sakramenter. Danskerne og højmissen passer ikke sammen, og derfor ændres rammerne og formen også i takt med dalende delta-gerantal, for at genskabe interessen om kirken og gudstjenesten. "Højmissen giver

²¹ Se her KD 5 og KD 12

mening for nogle få, men ikke for de fleste, og den majoritet presser sig mere og mere på. Folkekirken skal tage denne majoritet alvorligt.” (SMB). Man må herefter spørge: hvordan tager man majoriteten alvorligt? Jeg vil ikke opstille løsningsforslag her, men i stedet stille spørgsmålstejn ved, om man bedst varetager majoritetens interesser ved at ændre i gudstjenesteformen og liturgien. Dernæst omhandler spørgsmålene gudstjenestens indhold. Skal indholdet ændres for majoritetens skyld? På den ene side ser SMB konfessionen som en potentiel hindring for troens og spiritualitetens frie liv, mens hun på den anden side mener, at kirken skal være sig selv bevidst i mødet med mennesker.

Man tror ikke på dogmatikken, så det skal ikke være den, der hindrer en i at hjælpe et menneske, for så er der noget galt med dogmatikken. Den skal hjælpe en til at strække sig, og til at træde på korset. Dogmatikken værner om det umistelige: at vi netop kan gå så langt, at der næsten ikke er grænser for det. Den kan strække sig så langt som kernen kan strække sig. (SMB)

Derfor er det snarere et uafklaret forhold mellem konfessionen og spiritualiteten der gør sig gældende, end det er en afvisning af konfessionerne og den dogmatiske bestemmelse af gudstjenestens indhold. Dogmatikkens hindring for spiritualiteten er udtryk for manglende teologisk forståelse af sammenhængskraften mellem troslære og spiritualitet. Hvis denne sammenhæng ikke er teologisk verificeret eller funderet, kan der være en tendens til at spiritualiteten blive opfattet sværmerisk, fordi den sættes op imod dogmatikken. Omvendt vil dogmatikken opfattes som forbud frem for fundering, for de der ønsker at bevæge sig inden for den praktiserede spiritualitet.

Hvis man isolerer sig eller ghettoiserer sig fra verden, er det ikke kristent. Jeg synes, jeg møder det, og det er måske fordi, der ikke er nogen teologisk kvalificering af, hvad vi render rundt og laver og siger. Jeg tror ikke nogen gør det af ond vilje, men der mangler en teologisk refleksion over denne praksis. Det bliver nemt opfattet som isolering. (SMB)

SMBs arbejde med Natkirken viser, hvordan der skabes åbenhed om kristendommen, og derved formes rammerne for et bredere kendskab til den kristne spiritualitet og den lutherske kristendom, hvor forholdet mellem det enkelte individ og Gud er centralt. Åbenheden er kulturåbenhed, folkelighed. ”Folkeligheden er, ikke at være bange for ens samtid og for samfundet. At man er kirke i ens samtid og prøver at bidrage med hvad man sidder inde med.” (SMB) Dette bør være fokus for gudstjenesten, og vil dermed også være gudstjenestens indspil til troen og spiritualitetens udlevelse.

Søndagens gudstjeneste er ikke centrum for kristendommens udlevelse, men centrum for sendelsen af de kristne. Efter gudstjenesten skal livet leves ude blandt andre mennesker, hvilket er i tråd med den sjælesørgeriske vinkel på spiritualiteten. Dermed imødekommer SMB majoriteten af danskerne uden for kirkens rum. Natkirken har mulighed for at møde danskerne i kirkens rum efterfølgende, hvor formen stadig er anderledes, men ved kirkes kulturåbenhed favner den majoriteten og dermed også individet.

SMB vælger dog at se bort fra dogmatikken, og koncentrerer sig om mødet mellem mennesket og spiritualiteten. Kulturkirken opfattes som båret af kulturen og samtiden frem for kirkens konfession, hvilket kan skabe en forvirring om hvad kirken egentlig bidrager med. Dernæst giver SMB udtryk for en postmodernistisk sandhedsrelativisme, og derfor kan kirken ikke vide sig sikker på, hvad den har at bidrage med. Hvis kirken ikke er bevidst om sit grundlag og udgangspunkt, bliver den nød til at inddrage samtiden i sin udformning af gudstjenesten eller kulturkirken, for at mennesker skal kunne se en relevans i kristendommen. Derfor må der tages et opgør med den traditionelle tænkning af dogmatikkens og spiritualitetens indbyrdes forhold. SMB tager ikke direkte stilling til dette i interviewet, men ud fra hendes udtalelser, må det konkluderes, at det er det udlevede kristenliv, der afgør værdien²² af spiritualiteten. Dogmatikken skal værne om dette, men med den givne sandhedsrelativisme, kan den ikke, da spiritualiteten udfordrer den på kernepunkter som Kristologi, Guds væsen o.l.

SMB: "Jeg tror, at kommer vi dybt nok ned, så er vi alle troende, og jeg tror et eller andet sted, at det er den samme Gud vi møder. Der er lag i mystikken. Det er helt latterligt, hvis man skulle sige, at du er buddhist, du er ateist, du er katolik og så videre."

Interviewer: "Så er det den samme gud vi møder i kristendommen som i eksempelvis buddhisme?"

SMB: "Ja, det tror jeg! Hvis vi kommer dybt nok ned, og selvom det ikke er, så er der lag, hvor man har misforstået det hele, hvis man sætter grænser. Hvis man arbejder ud fra centrum, handler det ikke om at sætte grænser, men at tage hinanden i hænderne"

Spiritualiteten bliver personliggjort, og samtiden er med til at forme den enkeltes spiritualitet, der i udstrakt grad er et individualistisk foretagende, hvor selvudvikling og livs-tilfredsstillelse står øverst på danskerens liste. SMBs forståelse af danskernes forhold til spiritualiteten er ækvivalent med sandhedsrelativismen. Gud viser sig for den enkelte på forskellig vis, og bruger bl.a. den spirende spiritualitet til dette. Derfor

²² Hvor fromt eller spirituelt et individ udgiver sig for at være.

kan kirken også bruge de mange forskellige praksisser i sit ønske om at nå mennesker.

Der er ikke en speciel interesse for kristendom eller nogen kristen interesse. Det kan man jo se i bladene; f.eks. med Mindfullnes. Det handler hele tiden om dig selv. En personlig tilfredsstillelse. At gøre dig til et mere rummeligt menneske, der kan rumme mere og mere. Spiritualitet er et redskab. Der er en grænse mellem tro og personlig udvikling. Forskellen er, at personlig udvikling handler om, hvad du kan, mens spiritualitet handler om, hvad du ikke kan... Det gør det!²³ Man skal ikke tage hensyn på den måde. Kirken skal komme med ydmygheden, og det lyder som om, at det ikke er lige så godt, det den anden kommer med. Guds veje er uransalige, og Guds Ånd svæver når og hvor, den vil. Du er også kun en af mange tolkninger eller manifestationer, så det er ikke dig, der sidder inde med sandheden. Jeg ved ikke om der er mange sandheder, men der er mange måder Gud viser sig på og manifesterer sig på. (SMB)

2.3 Interview med Pernille Svendsen

Luthersk spiritualitet er under udvikling, og har altid været det, men har i perioder været gemt af vejen. Fromhedsidealene har været af akademisk og konfessionel art, og den fysiske trosudfoldelse er blevet undertrykt særligt i de seneste århundreder. Derfor er det ikke en ny interesse, men spiritualiteten og søgningen giver udtryk for en restaurativ teologisk forståelse.

Det virker som om, der er et behov i tiden, men jeg tror, det er fordi, vi har sluppet det (spiritualiteten, red.) for så mange år siden, at vi ikke kender det længere. Så dukker det op som noget nyt. Det findes jo i andre kristne sammenhænge i hele verden. Alt nyt er gammelt, eller der er intet nyt under solen. Vi har blot glemt vores rødder, vores fortid. (PS)

Spiritualitetens opblomstring kan være en redning for folkekirkens praksis. Søndagens højmesse er omdrejningspunktet for folkekirkens praksis og selvforståelse, men har samtidig lav folkelig tilslutning. For at øge tilslutningen forsøger folkekirken sig med forskellige tiltag, der inviterer danskerne ind i kirken, men alle tiltag måles ud fra højmassen, og formålet for tiltagene er, at trække folk ind i kirken, frem for at dele ud af kristendommens kerne: Kristus. I stedet bør folkekirken koncentrere sig om hvad den kan tilbyde i kraft af sig selv. Efterspørgslen efter oldkirkelig eller østkirkeleg tradition samt hastigheden i hverdagen hos danskerne er en opfordring til folkekirken om, at gøre brug af sit rum og højmessens kvaliteter. Danskerne vil gerne i forbindelse med stilheden, roen, sig selv og kroppen.

²³ Svar på spørgsmålet, om hvorvidt målet helliger midlet i kirkens mission.

Vi er nød til at give os selv lov til at tænke kristendom uden om højmesse, da den ikke henvender sig til så mange i dag på grund af formen. Det er som om vi vurderer alle andre ting ud fra højmesse. Alt bliver vurderet på højmessens præmisser... Jeg kunne godt tænke mig, at mennesker blev mere opmærksomme på, at man kan komme ind i kirken og sidde og være til stede. Trykke på pauseknappen i forhold til verden udenfor. (PS)

Ritualernes vigtigste rolle er, at danskerne kommer i kontakt med mere end det talte ord. Alle sanserne skal i brug, og det kan folkekirken rumme, uden at gå på kompromis med sig selv. PS bruger selv ikonografien og ortodoks liturgi, da de rummer mange elementer som danskerne spørger efter. Jeg vil dog rejse spørgsmålstegn ved, om der så er tale om en luthersk spiritual praksis, eller om der snarere er tale om en kristen økumenisk spiritual praksis i folkekirkeligt regi? Ikonografi og ortodoks liturgi kan bruges i en luthersk kontekst, så længe der tages højde for, hvad de bærer med fra en ortodoks konfession og dogmatik, og hvordan det bruges i en luthersk kontekst. I så fald er der tale om kirkens økumeniske fællesskab, og der vil være respekt for begge traditioner.

I udgangspunktet har jeg inspirationen fra Østkirken og ørkenfædrene, men jeg mener bestemt jeg holder mig inde for de rammer, jeg er placeret i. Med det embede jeg har, kan jeg ikke træde udenfor, og det overvejer jeg heller ikke at gøre. Jeg synes, der er god plads til det i folkekirken, men selvfølgelig skal man være varsom med det, og sørge får at folk får det, de forventer. (PS)

PS eksemplificerer dette med, at hun ikke selv vil indstifte nadver efter ortodoks liturgi, da den ortodokse kirke ikke tillader kvindelige præster. "Det kan aldrig komme på tale, og det vil jeg ikke træde ind over. Det er en respekt for den fremmede tradition. Man skal passe på traditionerne både den ene og den anden vej." (PS). Derfor bliver ikonografi og andre stærke ortodokse traditioner ikke lutherske. De vil have et strejf af fremmedhed over sig, og deres udgangspunkt vil have anden konfession end den danske folkekirkes. Det er dog ikke ensbetydende med, at de ikke kan bruges, for folkekirken er stadig økumenisk jf. *Confessio Augustana*²⁴, og har en historie, der binder kirkerne sammen. "Jeg tænker kristendommen som en enhed. Den kristendom der var i 300-tallet, er stadig vores. Vi kommer af den, og vi er ikke lutheranere, hvis ikke alt andet kom før os, selvom vi har en tendens til at tænke, at det kun er de sidste 500 år der gælder." (PS)

På baggrund af disse overvejelser er der en pastoral forpligtelse i, at vejlede de søgende danskere. Primært på grund af danskernes uvidenhed og famlende forsøg på at

²⁴ *Confessio Augustana* art 7 om kirkens enhed.

gribe om den kristne spiritualitet. Danskerne har ikke begreb om, hvad gudstjenesten og kristendommen indeholder, og uvidenheden gør dem fremmede overfor kirken. Det er ikke nødvendigvis et bevidst valg, men ikke desto mindre kommer det til udtryk igennem danskernes krav til kirken, som at gudstjenesten eksempelvis ikke må være kedelig, eller den skal underholde. Kirken skal passe ind i danskerens forestilling af kristendommen. Derfor må præsten vejlede og forsøge at genoprette det tabte religiøse sprog og kontakten til kristendommens basis i Kristus.

Der er et godt eksempel med en, som havde set en ikon, hun gerne ville male. Hun havde så siddet med det, og sagde så, at hun ikke kunne forstå, at jeg (PS, red.) havde sagt det var Jesus, når nu hun havde læst, at det var Kristus, der var afbilledet. Så starter vi lige fra A igen. Folk ved ofte slet ingenting, og det er chokerende, men det er der, vi er... Der er et traditionstab. Folk ved ganske enkelt ikke, hvad de sidder med, og er en del af. De kender ikke salmerne og føler sig fremmede. Den anden del er, at folk gerne vil underholdes, og det bliver man jo ikke til en gudstjeneste... Man fylder hele tiden på, for netop at slippe for at kede sig. Her (i kirken, red.) har man lov til, at sidde i en time og kigge ud i luften. (PS)

På den ene side går kirken derfor imod samtidens tendenser ved at tillade roen og stilheden, men hvad er udbyttet af konfrontationen med tiden? Hvis mennesker skal møde Kristus, som er kirkens og kristendommens centrum, men kirken fastholder fremmedgørelsen, fordi den ikke vil ændre på sin form, kan det være svært at se, hvordan kirken kan løse op på spændingen. Dertil kommer, at det bliver et ukendt resultat, hvis danskerne bliver overladt til deres egne tanker under gudstjenesten. Der er ingen tvivl om at stilhed, ro og kedsomhed kan beskrives som åndelige discipliner fra ørkenfædrene, og også er brugbar i de troendes forsamling, men det er dermed ikke sagt, at det er brugbart ind i den almindelige folkekirkekristne danskers virkelighed.

På den anden side imødekommer kirken danskerne, ved at stille sig til rådighed for den spirende spiritualitet og åndelighed. Kirken giver sig tid til danskerne og deres uforståenhed over for kirken og den kristne dogmatik. Kirken værner om sin lutherske konfession af hensyn til sig selv og af hensyn til danskerne. Dette mindsker forvirringen, og er med til at lede danskerne tilbage til deres kristne rødder, med udgangspunkt i danskernes egen interesse for det spirituelle.

2.4 Sammenfatning og analyse af forskelligheder.

I forhold til den lutherske spiritualitetspraksis og betydningen af forholdet mellem individualisme og fællesskab i spiritualitetspraksissen i folkekirken er der nogle forhold, der skal lægges mærke til, og som bliver nævnt her, og behandlet i de efterfølgende kapitler.

En af de største forskelle hos de tre interviewede, er deres forskellige opfattelse af hvordan danskerens forhold til tro og religion skal opfattes. Denne forskellighed bygger på, at de har forskellig vægtlægning i forståelsen af danskeren.

OSM ser positivt på individets forsøg på at danne sig en tro eller religiøs praksis, for i kirkens møde med danskeren vil der være mulighed for at danne nogle tilknytningspunkter, hvoraf samtalen om Kristus vil kunne udspringe. Denne tanke er udtryk for en delvis positiv tilgang til den individualiserede spiritualitetspraksis, for den er afhængig af at kirkens tiltag sker i overensstemmelse med kirkens formål: at mennesker får en relation med Kristus. OSMs positive tilgang til individualiseret spiritualitet er ikke et udtryk for en positiv tilgang til en individualistisk opfattelse af hvem Kristus er, og hvordan Guds ord kan eller skal opfattes.

SMB udviser et endnu mere positivt syn på den individualiserede spiritualitet, da den er udtryk for livet, og kirkens rolle er at hjælpe mennesket til at leve et liv i kald og stand. Kirken skal hjælpe mennesker til at genetablere et religiøst sprog og forhold til Gud. Samtidig kan den kristne kirke, den troende eller andre ikke påberåbe sig en universalistisk sandhed. Dette gør at den kristne spiritualitet er en af mange måder at møde Gud på. Kirkens rolle er at vise den kristne måde at møde Gud på, og leve i relationen til Gud ud fra en kristen forståelse. Kirken kan ikke gå på kompromis med sin egen lære, men skal forholde sig ydmygt over for tanken om, at den ikke ligger inde med den eneste sandhed. Derfor ser SMB positivt på det øgede fokus på åndelighed og spiritualitet, og ikke kun spiritualiteten der er at finde i kirkens rum, da det er muligt at møde Gud på flere måder. Ingen tro er forkert, hvilket øger individualismen i religiøse og spirituelle praksisser.

PS er mere påpasselig med den individualiserede spiritualitet. Ikke på grund af at spiritualiteten er farlig for individet, tværtimod mener PS, at der kan være mulighed for at danne kontaktpunkter til danskeren, gennem dennes interesse for spiritualitet og åndelighed. Derimod er kirken stærkt udfordret pga. individualismen, der fremmer en afstand til gudstjenesten og en række af kristendommens dyder og praksisser. PS sætter Kristus som centrum for den spiritualitet, der skal praktiseres, og derfor må den individualiserede praksis ikke få lov at definere den kristne spiritualitet, for da vil

kirkens praksis fremmedgøres over for sig selv og i endnu højere grad over for danskerne.

De tre interviewedes overvejelser over deres forståelse af individualismen, præger også deres forståelse af fællesskabets og gudstjenestens rolle i forbindelse med den kristne spiritualitet, og derfor er der mindre forskelle i forståelsen af gudstjenestens rolle og indhold. Dette gælder primært indre forhold som liturgi, brug af nådegaver og pastoral praksis i folkekirken. Der er dog også en mindre forskel i opfattelsen og vægtningen af menigheden som en enhed og gudstjenesten som enhedsskabende.

Slutteligt er der en væsensforskel i opfattelsen af Gud og kristendommen som universalistisk sandhed mellem henholdsvis OSM og PS og SMB. Denne forskel kan beskrives som en teologisk uenighed, men kan også have karakter af, at være præget af postmodernismen og individualismen²⁵.

På trods af enigheden om gudstjenestens fallit hvad angår formen, er der en forskellig opfattelse af gudstjenestens rolle. OSM går så langt som at kalde gudstjenesten for norma normans i sin essens men dog ikke i praksis. Dette siger noget om kristuscentrismen i gudstjenesten samt de troendes forsamling. PS har et lidt mere forsigtigt forhold til gudstjenesten, og mener gudstjenesten indeholder hvad den skal indeholde, og opfatter den som et åndehul eller en pause fra verden. Der er i PS' opfattelse et større fokus på individet end på fællesskabet. Slutteligt har SMB en opfattelse af gudstjenesten som havende en primær ud-dimension²⁶. At mennesket sendes ud i verden på baggrund af evangeliet. Gudstjenesten er ikke guddommelig, og Guds nærvær i gudstjenesten er ikke noget, gudstjenesten kan påkalde sig vha. sakramenter el. lign. At afskrive realpræsensen i gudstjenesten står som en direkte modsætning til OSMs forståelse, og udfordrer gudstjenestens berettigelse, men viser hvordan præster med tilknytning til en evangelisk luthersk kirke, kan stille sig meget forskelligt overfor luthersk kristendom og spiritualitet.

²⁵ Dette vil også blive beskrevet yderligere under de følgende kapitler, men SMBs tanker om, at ingen kan påberåbe sig en universalistisk sandhed, er udtryk for en sandhedsrelativisme, der matcher den postmodernistiske tankegang, og som fremmer individualismen.

²⁶ At mennesker sendes ud af kirken, for at udleve gudstjenesten hos dem de færdes i blandt. Dette er en typisk gudstjenesteforståelse, som Pete Ward udlægger det i tanken om *Liquid Church* (Ward 2002).

Del 3: Teoretisk blik på luthersk spiritualitet

3.1 Kirken, gudstjenesten og spiritualiteten

Med udgangspunkt i de interviewedes opfattelse af gudstjenesten og kirkens position hos danskerne, er det nødvendigt at spørge til indholdet af den akademiske teologiske forståelse af højmesse, og dennes rolle i luthersk spiritualitet. Ud fra et teologisk, dogmatisk perspektiv kan gudstjenesten opfattes som grundlaget for luthersk spiritualitet, da Kristus her er til stede i sin menighed gennem Ordet og sakramenterne (Alfsvåg 2012, 62).

Realpræsensen har traditionelt fundament i nådemidlerne: Ordet og sakramenterne. Ud fra interviewene kan der stilles et overordnet spørgsmål: Har Kristus og troslivet sit centrum og liv i gudstjenesten?

Luthersk nadverlære fokuserer på realpræsens, som udtryk for Kristi tilstedeværelse i nadveren, hvilket begrundes i brugen af indstiftelsesordene. Tanken om realpræsens bliver kun udfordret af SMB i de tre interviews, og gudstjenestens problem hviler heller ikke i realpræsensen. Derimod er problemet, hvis realpræsensen bliver brugt til, at gøre gudstjenesten til noget mere end den er, eller at gudstjenesten bliver til formalisme. En definitionen af fællesskabet i gudstjenesten er nødvendig, for at belyse om eksempelvis PS har ret, når hun påstår, at "alt bliver vurderet på højmessens præmisser" (PS), eller SMB at "hvis man begynder at gøre en specifik praksis til frelsessvar, er det for mig uluthersk og ukristent" (SMB). Den praktiserede gudstjenesteform i folkekirken kritiseres af de interviewede for ikke at rumme spiritualiteten og mennesket, og hvis formen bliver forsvaret ud fra, at gudstjenesten rummer realpræsensen, og det er der, man møder Gud, bliver spiritualiteten problematiseret og indskrænket, og kirkens møde med individet bliver yderst vanskeligt, når man tager sandhedsrelativismen og pluralismen in mente. Derfor vil jeg undersøge teoretiske blik på gudstjenestens betydning for spiritualiteten, ud fra det tidligere nævnte spørgsmål: Har Kristus og troslivet sit centrum og liv i gudstjenesten?, for at kunne belyse, hvilket forhold en nutidig lutherske kirke har til spiritualitet.

3.1.1 Gudstjenesten er forankret i den ene sande Gud

Gudstjenesten i den danske folkekirke fejres i en luthersk kontekst, og derfor skal bevæggrunden for gudstjenestefejringen også præciseres. Dette kan gøres ved at se på folkekirkens konfessioner. Dette skal tjene to formål: 1) at kirken ikke bliver interkonfessionel i bestræbelserne på at implementere bredere spirituel praksis, og 2) at den samtidig ikke bliver gnesioluthersk. Der er, eller bør i det mindste være det, et samspil mellem luthersk konfession og luthersk spiritualitet. Det ene skal ikke styre

det andet eller omvendt, men må være til opbyggelse af både individet og menigheden.

I den lutherske kirkes²⁷ bekendelsesskrifter står Confessio Augustana (CA) og Nicænum som centrale udgangspunkter, og CAs tilslutning til Nicænum er også en tilslutning til oldkirkelig kristologi og treenighedslære. (Alfsvåg 2013, 43). Tilslutningen til Nicænum siger noget centralt om at være luthersk, og udgangspunktet for en luthersk gudstjenestefejring og fællesskabsforståelse. Først og fremmest er der kun én Gud, dernæst er der tre personer "af samme væsen og magt" (CA 1). Gud er "skaber og opretholder" (CA 1) og dette gælder for både kirken, menigheden og det enkelte individ, og ifølge CA gælder det for troen og i alle livets forhold. Dermed oprettes et fællesskab mellem Gud og menneske, som kun Gud kan oprette og opretholde. Frelsen i Kristus (CA 3) er en virkeliggørelse af Guds opretholdelse af det fællesskab, han selv har skabt (Alfsvåg 2013, 44). Fællesskabet med Gud er grundlæggende for kirkens selvforståelse, lære og dogmatiske fundering. I Knut Alfsvågs arbejde med de lutherske kirkers lære og liv skærper han dette, så gudstjenesten bliver det eneste vigtige. "Når bekjennelse til den treenige Gud og til Kristus som sann Gud og sant menneske er avlagt, så er der ikke mer at sige. Alt væsentligt er sagt, og resten er bare presiseringer og konkretiseringer." (*ibid.*, 60), og "Livet i kirken er ikke noe annet enn å ta imot evangeliet om at Gud i Kristus forsonet verden med seg selv. Det skal sies og det skal feires, og når det er gjort, kan vi gå hjem, for det er det ikke noe mer å gjøre." (*ibid.*, 61). Med en så skarp indsnævring af CA 1 rettes fokus på Gud og Guds handling alene. Enhver form for synkretisme, gnosticisme eller sværmeri bliver afvist på stedet, og gudstjenesten bliver af overordentlig vigtighed²⁸, da fællesskabet bliver virkeliggjort igennem Kristi realpræsens: Inkarnationen som skabende og opretholdende fundament for gudstjenesten, menigheden og den enkelte.

3.1.2 Kirken er et fællesskab

Gudstjenesten har et tydeligt fællesskabspræg i sig. Mennesker mødes om fællesskabsbærende ritualer som den fælles trosbekendelse, bøn og nadver. Martin Modéus beskriver i sin bog om gudstjenesten som relation og ritual (Modéus 2007), hvordan fællesskabet kan være bærende for gudstjenesten i stedet for samtidens individualiserede fokus. Modéus beskriver gudstjenestens ritualer som en del af det fællesskabsbærende for individet. Individet bliver inviteret ind i kirken via ritualerne. Ritualerne

²⁷ Jer er bekendt med, at der er forskel på eksempelvis Svenska Kyrkans og Den Danske Folkekirkes bekendelsesskrifter, men jeg er ikke stødt på nogen der vil bestride, at den ene eller den anden kirke er luthersk.

²⁸ Noget som Knut Alfsvåg også understreger med stor tydelighed: "Det vigtigste kristne kirker gjør – jeg er faktisk tilbøyelig til å sige det eneste viktige de gjør – er å feire gudstjenste" (Alfsvåg 2012, 62).

bliver fællesskabsbærende, men gudstjenesten er mere end blot et spørgsmål om relation, og derfor må gudstjenesten have et fundament. Fundamentet blev præciseret i foregående afsnit om gudstjenestens forankring, og dette kan Modéus tilslutte sig (Modéus 2007, 28). At det er den inkarnationsbærende gudstjeneste, der danner rammen for relationen indbyrdes i menighed og mellem Gud og mennesker. Modéus ser dog en række problemer i netop relationstanken i den praktiserede udgave af gudstjenesten, men det ændrer ikke ved udgangspunktet for relationen, at ”*En kristocentrisk gudstjeneste er nøglen til den langsigtede fordybelse i gudsrelationen.*” (*ibid.*, 28). Derfor kan Modéus også påstå, at det er relationen, der er afgørende for et rigt og godt gudstjenesteliv, da udgangspunktet er langt vigtigere end ordninger, liturgi og målgrupper (*ibid.*, 29).

Der er et selvfølgeligt forhold mellem Gud og mennesker, med Gud som skaber og opretholder af livet, og mellem den troende og Gud, hvor Gud er skaber samt giver og opretholder af troen. Det er dog ikke den individuelle relation, der er fællesskabsbærende for gudstjenesten, hvis den skal være kristocentrisk og inkarnationsbaseret. Enhver form for menneskeligt bidrag til gudstjenesten er menneskelig. Guds bidrag er guddommeligt, og det er Guds bidrag til relationen, der skaber fællesskabet.

Uffe Kronborg uddyber dette i bogen *Kristusmystik – om luthersk spiritualitet og helliggørelse* (Kronborg 2008). Fællesskabet, der danner relationerne i gudstjenesten, er sammenfattet i ægteskabsbilledet i Ef 5,21-33 med et særligt fokus på v. 31-32. Brudbilledet eller foreningen mellem Kristus og den troende som tema i bibelen er et generelt billede, som Jesus tegner, og sætter sig selv ind i²⁹. I Paulus’ brev til Efeserne omhandler teksten den kristne husorden og relationen mellem mand og hustru, men relationen tager sit udgangspunkt i forholdet mellem Kristus og kirken. Der er to ting, der er værd at lægge særligt mærke til: Først og fremmest at relationen til Kristus er udgangspunktet for ægteskabet, og dernæst at Paulus specifikt nævner ”kirken” eller ”menigheden”, τὴν ἐκκλησίαν³⁰, og ikke ”den troende”. Relationens udgangspunkt er et forhold mellem Kristus og de troendes forsamling, som er forenet i Kristi legeme.

Det virkelig stærke og grænseoverskridende er altså, at brudemystikken ikke bare er et pædagogisk billede eller en lignelse, men brudemystikken udtrykker den åndelige virkelighed: Den kristne menighed er gift med Jesus! Med udgangspunkt i menighedens kollektive relation til Gud, siger Luther det sådan om den enkeltkristnes virkelighed: »Troen forener også sjælen med Kristus som en brud med sin brudgom. Af denne ægteskabelige forening følger, som Paulus siger, at Kristus og sjælen bliver ét legeme. Så-

²⁹ Matt 9,15.

³⁰ Ef 5,32. Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece, 27. aufg.

ledes bliver begges ejendom, lykke og ulykke og alle ting fælleseje«. (Kronborg 2008, 80)

Derfor er det Kristus, Gud, der tegner gudstjenestens indhold og betydning i sit nærvær i nådemidlerne, men også ved sit ægteskab med kirken, Guds menighed, er Kristus til stede. Menighedens tilhørsforhold hviler i bekendelsen til Kristus, for det er ham, der tegner fællesskabet. Fællesskabet er et kollektiv af troende individer, der selv har en identitet i det personlige forhold til Kristus, og i kraft af deres tro og menighedens fællesskab har en fælles kollektiv identitet i ægteskabet med Kristus. Dette leder videre til tredje afsnit om gudstjenesten.

3.1.3 Hvem er gudstjenesten for?

Med Modeús, Kronborg og Alfsvåg fastholder jeg, at kirkens og gudstjenestens udgangspunkt er i Kristus, og at det er Kristus og ikke liturgien o.a. der sætter rammen for gudstjenesten.

Ud fra de netop gennemgåede argumenter for gudstjenesten som fællesskab, kan det virke tilløkkende at sige, at gudstjenesten er for de troende, og det er på sin vis også rigtigt. Hvis gudstjenestefejringen sker som et rituelt udtryk af den troende forsamling, bliver det problematisk, at inkludere mennesker med en anden religiøs indstilling, og derfor kan gudstjenesten virke mere fremmedgjort overfor omverdenen, end hvad der er hensigten.

Guds kirke har et fast fundament i Kristus, men er ikke et fællesskab af ens mennesker og liv, men gudstjenestens liturgi og folkekirkens ubevægelighed i forhold til liturgien bliver let udtryk for, at der kun er en bestemt måde at tro, at deltage i gudstjeneste på og være en del af Guds kirke. Der bliver, bevidst eller ubevidst, opsat en ramme for gudstjenesten, hvor liturgien bliver så fastlåst, at livet i gudstjenesten og menighedens liv i Kristus ikke kommer frem. Den teologisk-dogmatiske forståelse af kirken og gudstjenesten tegner derfor fællesskabet i praksis frem for Kristus, og det fællesskab har ingen folkelig interesse. Fællesskabet er et udtryk for religion, at man skal tilhøre en bestemt gruppe eller tænke på en bestemt måde, for at være en del af fællesskabet. Fællesskabet i gudstjenesten bliver derved eksklusivistisk eller ensbetydende med institutionen (Rosen 2009, 16-17).

Dette kan skyldes modernismen, hvor teologien bliver tænkt på modernitetens præmisser. Gudstjenestens liv og dermed livet i Kristi menighed bliver erstattet med akademisk teologi. Rationaliteten bliver centrum, og spiritualiteten og menighedens liv får sværere vilkår, eftersom de tager udgangspunkt i menighedens Gudsrelation og ikke i menneskets rationalitet (Alfsvåg 2013 47-48). Derfor må der også skelnes

mellem praksis og teori. Realiseringen af Guds menighed på jord, som teologien formulerer den, er ikke lig de facto. Det gør ikke teologien og dogmerne forkerte, men bør få kirken til at standse op og spørge, hvad praksis er, og hvordan den forholder sig til en inkarnationsbåret menighed og gudstjeneste som udleveres konkret gennem mennesker.

Gudstjenesten er for alle. Den kristne kirke er altid i mission, og er altid inkluderende. Ikke de facto men de jure. Missionsbefalingen³¹ opsummerer netop kirkens sendelse til verden, hvor dåb og oplæring er implicit i missionen, og derfor er Kristi kirke, Guds menighed på jord, ikke ekskluderende men inkluderende. Dermed ikke sagt, at Kristi kirke kan rumme alt, og at den lutherske kirke kan rumme alt fra andre kirkesamfund, men kirken kan rumme alle mennesker og er til for alle mennesker (*ibid.*, 50). Inklusion er en del af kirkens enhed (Valen-Sendstad 1979, 312), men det er en inklusion ind i et fællesskab, *communio sanctorum*; de helliges fællesskab (*ibid.*, 320-22). Kirken består af de hellige, de som i troen er i enhed med Kristus.

Gudstjenesten er for alle, og det er bl.a. her missionsbefalingen træder i karakter og åbner kirkedøren for de, der ikke deler troen. Det kan herefter diskuteres, hvorvidt ikke-medlemmer af kirken eller bekendende ikke-troende kan få del i dåb og nadver³², men kirkens missionale opgave ligger i at række evangeliet videre (Prenter 1978, 79), og døbe enhver der tager imod det. Derfor er gudstjenesten heller ikke kun for de troende, men må til stadighed foregå på Kristi præmisser. Uden disse kan kirken ikke være kirke, for hvordan skal kirken kunne oplære mennesker i Ordet og troen, hvis ikke den er tro mod sig selv? Det er nødvendigt i missionen at kirken er autentisk.

En kirke som ønsker å være tro mot Jesu misjonsbefaling vil alltid prøve å nå videre ut, og da må den prøve å vekke interesse blandt dem som (enda) ikke går der. Samtidig bliver det fort problematisk om menighetens søndaglige hovedsamling primært skal tilrettelegges ut fra forutsetningene til dem som ikke har vært der før. En liturgi som skal være et fulllødige uttrykk for menighetens tro, vil nødvendigvis inneholde elementer en må vokse inn i. (Alfsvåg 2013, 50)

Når kirkens lære tages med i betragtningen af den gudstjenestefejrende menighed, må man hævde, at gudstjenesten med dens liturgi og ritualer skal rumme alle, men ud fra sin egen position. Det gælder i gudstjenesten som uden for gudstjenesten, at kirken skal møde mennesket med evangeliet, der hvor de befinder sig, og aldrig gå på

³¹ Matt 28,16-20

³² Denne diskussion ønsker jeg ikke at tage op eller bidrage til, men Regin Prenter diskuterer dette emne, hvis emnet ønskes udfoldet. (Prenter 1978). Jeg tilslutter mig, at enhver der tager imod evangeliet i tro, har ret til at blive døbt, som det formuleres i Matt 28,16-20.

kompromis med budskabet. Kirken og evangeliet er så tæt knyttede, at læren de jure ikke kan gå i vejen for missionen. Troens liv og læren mødes hånd i hånd under gudstjenesten, og ethvert menneske der deltager i gudstjenesten, bliver inkluderet i den kristne spiritualitet, og i folkekirkens tilfælde den lutherske spiritualitet.

3.2 Hvad er så luthersk spiritualitet?

I de tre interviews bliver spiritualitet beskrevet som henholdsvis trospraksis, tro, ånd og krop, hvilket også er udgangspunktet for forståelsen af spiritualitet jf. McGrath³³. Hvis man stiller danskerne det samme spørgsmål, vil man kunne få svar i hver sin retning³⁴, og det vil sandsynligvis være omsonst at spørge til danskernes forståelse af luthersk spiritualitet, eftersom flere giver udtryk for, at danskerne har mistet det religiøse sprog³⁵, og dermed også forudsætningerne for at udtrykke sig om kirkens lære og liv. Kan man overhovedet komme med et kvalificeret bud på kristen eller luthersk spiritualitet? Jeg vil i det følgende komme med et bud på luthersk spiritualitet med baggrund i forskellige teologiske overvejelser over den kristne spiritualitet. Jeg vil med baggrund i de tre interviews og de forskellige bud på hvad kristen spiritualitet er, ikke komme med en konklusion på indholdet af luthersk spiritualitet, men bringe overordnede temaer frem, som er kendetegnende for en luthersk spiritualitet.

3.2.1 Udgangspunktet for og indholdet af kristen spiritualitet.

Kristen spiritualitet kan beskrives teoretisk, men eftersom spiritualitet ikke kun omhandler praksis, men er praksis, hvilket vil blive underbygget i de følgende afsnit, kan spiritualiteten kun beskrives i sin essens og ikke som helhed. Der kan ikke sættes faste rammer for hvad spiritualitet er, men i tvivlstilfælde må spiritualiteten prøves i den troende menighed.

Alister McGrath forsøger i bogen *Christian Spirituality*, at komme tættere på en beskrivelse af den kristne spiritualitet. Han forstår kristendommen ved at inddele den i tre hovedkategorier: "A set of beliefs", "a set of values" og "a way of life" (McGrath 1999, 3). Den første kategori sigter til de fælles bekendelser som eksempelvis Nicænum. Anden kategori sigter til etik frem for regler. Målet med de kristne værdier er, at leve et liv i tæt fællesskab med Gud, og værdierne er knyttet til Jesus selv. Den tredje kategori, hvilken er den mest aktuelle i denne sammenhæng, omhandler livet. Kristendommen er mere end dogmer og værdisæt, og må omsættes til

³³ Se side 4 i specialet.

³⁴ Se bl.a. KD 6 & 8

³⁵ Se bl.a. Rosen 2009 og KD 1

hverdagspraksis. Dette gøres oftest ved at gå i kirke eller mødes i et kristent fællesskab, men er også kendetegnet ved spiritualitet. Tredeelingen er McGraths indgang til at behandle emnet spiritualitet, men her viser McGrath en tendens, som også OSM gjorde opmærksom på i interviewene: at spiritualitet ofte opfattes som noget andet end en del af organiseret religion. Inden videre gennemgang af McGraths forståelse, vil jeg kort belyse denne tendens.

McGrath giver udtryk for denne forskel, ved at skelne mellem gudstjeneste og spiritualitet (*ibid.*, 3). Det er tvivlsomt, at McGrath gør dette bevidst, eftersom det ikke er en gennemført tanke i bogen, og derfor ses i stedet, hvor meget den sekulære opfattelse af spiritualiteten, har vundet ind i teologien. Der er ingen klare beviser for denne tese, men jeg finder det påfaldende, at McGrath, der vægter enheden mellem Kristus og kirken samt det gudstjenestelige fællesskab højt, giver udtryk for en forskel mellem spiritualitet og kirkeligt fællesskab uden at forfølge denne tanke.

Tredeelingen af kristendommen er ensbetydende med, at både bekendelsen, værdisættet og levemåden har et fælles udgangspunkt i Kristus. Spiritualiteten omhandler det kristne liv og kristen praksis. Spiritualiteten rummer også en form for hemmelighed, eller noget der er reserveret for den troende. Spiritualiteten er ikke teoretisk, og derfor falder den ofte ud af klassisk akademisk tænkning. Dette illustrerer McGrath med følgende ord af en protestantisk professor fra USA:

I am a theologian – I spend my life reading, teaching, thinking, writing about God. But I must be honest – I *have never experienced God*, not really. I am embarrassed by piety; I am ill at ease with those who thrive on God-talk; I have no awareness of what one might mean by the “Presence of God”. (McGrath 1999, 5)

Ved at bruge citatet³⁶ viser McGrath det inderste af spiritualitetens væsen; relationen til Gud. Relationen til Gud kommer ikke ved hjælp af gerninger eller bestemte spirituelle praksisser, men er implicit i troen. Spiritualiteten er funderet i og udspringer af troen, og udledes på baggrund af det enkelte menneskes møde med Kristus. Det være sig i et fællesskab og individuelt. Spiritualiteten kan ikke løsrives fra dogmerne eller etikken og disse udledes gennem dagliglivet³⁷. McGrath sammenfatter sin

³⁶ Citatet er hverken behæftet med kilde eller navn i bogen, hvilket sænker troværdigheden i citatet. Jeg har valgt at bruge citatet, da det understreger, hvad McGrath ønsker at vise.

³⁷ Denne tanke er stærkt beslægtet med den lutherske forståelse af det kristelige dagligliv med tjeneste i kald og stand jf. (CA 16)(Due 2003, 19).

forståelse af kristen spiritualitet til følgende udsagn: "Christian spirituality concerns the quest for a fulfilled and authentic Christian existence, involving the bringing together of the fundamental ideas of Christianity and the whole experience of living on the basis of and within the scope of the Christian faith." (*ibid.*, 2).

3.2.2 Luthersk spiritualitet

I dette afsnit vil jeg ikke pege på forskelle og ligheder mellem Kristen og luthersk spiritualitet, men derimod uddybe hvad luthersk spiritualitet udspringer af og betyder. Afsnit 3.1 hører lige så meget med til dette, da ingen konfessionel formuleret spiritualitet kan eksistere uden udgangspunkt i Kristus. En spiritualitet, der er funderet uden for Kristus, er ikke kristen (Alfsvåg 2012, 60-62), og kan derfor ikke være hverken luthersk, katolsk eller ortodoks. Dog adskiller f.eks. luthersk og katolsk spiritualitet sig fra hinanden på eksempelvis Mariadogmerne. I et luthersk perspektiv er denne praksis ikke kristen, men det gør ikke hele den katolske spiritualitetspraksis til ukristen (Alfsvåg 2013, 45). Skelnen mellem konfessionelle positioner er ikke mere eller mindre splittende for spiritualiteten, end eksempelvis personlige årsager som baggrund og personlighed samt lokal kultur og historie (McGrath 1999, 8-9). Derfor kan vi tale om en fælles kristen identitet og samtidig en luthersk spiritualitet.

Luthersk spiritualitet må være i overensstemmelse med en luthersk lære. Man kan spørge, hvad gør en spiritualitet luthersk? Nådegaver, bøn og Ordet er vel de samme uanset om de praktiseres i luthersk eller ortodoks tradition? Både ja og nej. De har begge udgangspunkt i Kristus, men fokus i spiritualiteten er forskellig. Luthersk spiritualitet er vokset ud af Luthers lære og praksis. Efterfølgelsens pris eller kors er central i luthersk spiritualitet, som den også var i Luthers egen spirituelle praksis (Kronborg 2008, 125). Denne lære gør mennesket i stand til at leve troslivet på trods af eller sammen med både glæde og sorg, familie, sygdom og andre af livets glæder og udfordringer. Den lutherske korsteologi, skal ikke uddybes yderligere her, men er dog kendetegnende for den lutherske teologi og central lære om mystikken i Guds åbenbaring: at Gud åbenbarer sig i sin modsætning (*ibid.*, 33).

Denne korsteologi fører til ægte mystik og en sand lære om Gud, og for den kristne, der er forenet med Jesus i kors og opstandelse, bliver livets eget drama og livets mange grå hverdage derved til den bedste teologiuddannelse: »Ingen skal tro, at han er en mystisk teolog, bare fordi han har læst, forstået og undervist i – eller rettere: mener at have forstået og undervist i – disse ting. Ved at leve, ja ved at dø og forsømmes bliver man teolog, ikke ved at erkende, læse og spekulere!« (Kronborg 2008, 125)

Med Luthers korsteologi bliver der dannet en sammenhæng mellem den troendes spiritualitet og den troendes vandring i gode gerninger. Fælles for spiritualiteten og vandringen er Kristus og modtagelsen af Helligånden. Luthersk spiritualitet er en vandring i de gode gerninger som forstået i CA 20. Ikke snævert forstået som mad til fattige og andre materielle tjenester. Her er tale om, at udleve det liv som danner rammerne for spiritualiteten. Luthersk spiritualitet søger ikke sig selv, men orienterer sig efter Gud, menigheden og skaberværket. Hermed bliver den troende orienteret efter McGraths to første kerneelementer i kristendommen (McGrath 1999, 3): Et liv i tro efter bibelens ord samt en bevidsthed om sin omverden. Den troende gør ikke dette i kraft af sig selv, men i kraft af Helligånden, hvilket kan betegnes som centrum af luthersk spiritualitet. Luthersk spiritualitet er ikke kun kristocentrisk, den er det med fokus på Jesu inkarnation, død og opstandelse, og bevæger sig derfra væk fra selvet og ud i verden. Spiritualiteten er menneskets liv i Kristus, som den udfolder sig blandt andre mennesker, både indenfor og udenfor kirkens fællesskab.

3.3 Forholdet mellem individ og fællesskab

Forholdet mellem individ og fællesskab skal ses i lyset af nutidens indflydelse på både individ og kirke, men også i lyset af en luthersk forståelse af gudstjeneste kontra praksis. Sidstnævnte vil jeg arbejde med i næste kapitel, inden er det nødvendigt at belyse, hvordan forholdet mellem individ og fællesskab kan anskues teoretisk med henblik på en større forståelse af spirituel praksis. Dette afsnit skal ikke konkludere hvad individ og hvad fællesskab er, men snarere give et teoretisk billede af, hvordan interaktionen mellem de to bør udfolde sig i en luthersk spirituel praksis.

Det er tidligere nævnt, hvordan ægteskabsbilledet viser, at ægteskabet mellem individet og Kristus sker igennem kirken. Ægteskabsbilledet er ikke individualistisk, men eftersom troen er en forudsætning for at tage del i Guds menighed, er der alligevel en kontakt mellem individ og fællesskab, der er præger ægteskabsbilledet. Derfor kan man let forledes til at tro, at kontakten mellem individet og Gud oprettes før individet bliver en del af fællesskabet og ægteskabsbilledet. Det forholder sig dog ikke så simpelt.

At forsimple ægteskabsbilledet, så det gælder kirken som institution som eksempelvis folkekirkeligt medlemskab, er at fratage Gud rollen som giver, og mennesket som modtager, hvilket vil stride imod den inkarnations- og Kristusfunderede menighed og gudstjenesten som beskrevet tidligere. Derfor må der ses helt bort fra enhver

menneskelig tanke som medlemskab o.l. Troen og optagelsen på Kristi legeme, er to parallelle baner, eller man kunne fristes til at kalde det ét parallelt forløb³⁸.

Mennesket er skabt i Guds billede til fællesskab med Gud. Mennesket er ikke skabt for sin egen skyld, men til at være en del af et fællesskab med Gud. Fællesskabet er mere end blot et venskab eller udtryk for et ekstrovert væsen. Mennesker er skabt i Guds billede, og dermed i et fællesskabsforhold dannet gennem giver/modtagerforholdet. Fællesskabet er ikke kun noget, mennesket kan træde ind i ved tro, men mennesket er skabt ind i fællesskabet.

At Gud er en *tre-enig Gud* betyder først og sidst, at *fællesskab* er hans væsen. Det hænger igen sammen med, at *kærligheden* er hans væsen. En solitær Gud kan ikke være kærlighed – og en kærlig Gud kan ikke være alene. Tre-enigheden betyder at Gud ikke kan tænkes, ikke kan være, ikke kan eksistere uden fællesskab. Det er det sandeste og dybeste, vi kan udtale om Gud: At han er fællesskabssøgende kærlighed.

At Gud skaber *mennesket* i sit billede betyder, at vi mennesker er skabt til fællesskab. Eller mere præcist udtrykt: Mennesket er skabt til at tages ind i og være en del af det fællesskab, som eksisterer mellem Faderen, Sønnen og Helligånden fra evighed af. (Olsen 2013, 13-14)

Ved sin skabelse er mennesket allerede en del af et fællesskab, og fællesskabet er en del af menneskets identitet. Fællesskabet ødelægges med syndefaldet (CA 2), og genoprettes med Kristus³⁹. Det er altså mennesket selv, der forlader fællesskabet, og Gud, der på grund af sin kærlighed, sit væsen, inviterer ind i fællesskabet igen. Fællesskabet med Gud bliver reetableret eller genskabt ved menneskets Gudgivne tro på frelsen i Kristus. Ved troens iboen i mennesket, eller mere åndeligt eller spirituelt sagt: Ved Kristi iboen i det enkelte individ, er det en del af et fællesskab med Gud, og har derigennem Gud til far, og Kristus til bror. Et familiært fællesskab skabt i kærlighed (Kronborg 2008, 46-48).

Med individets tro følger indlemmelse på Kristi legeme, og troen er en forudsætning for dette fællesskab, men troen selv har sit udgangspunkt i kærlighedens fællesskab hos Gud. Individet har sin egen identitet i Kristus, og har samtidig en fælles identitet i Kristi menighed, Guds kirke. Derfor er den troende aldrig alene med sin tro, men må få styrke til troen gennem fællesskabet. I spirituel praksis vil det betyde, at troen kan og skal have mulighed for at vokse i kirkens fællesskab. Liturgien i guds-

³⁸ Denne dobbeltbevægelse er ikke en ny luthersk tanke, men er oftest formuleret som dobbeltbevægelsen mellem retfærdiggørelse og helliggørelse. Se eksempelvis Elmo Due (Due 2003, 15-16). Dobbeltbevægelsen mellem retfærdiggørelse og helliggørelse er ifølge Due luthersk spiritualitet. Elmo Due berører i nævnte artikel ikke forholdet mellem individ og fællesskab, men troen og dens konsekvenser, indlemmelse i menigheden, afbilder retfærdiggørelsen og helliggørelsen.

³⁹ CA 3 & 4

tjenesten har derfor til formål at styrke fællesskabets og individets tro igennem Ordet, bekendelse, bøn og lovprisning (Alfsvåg 2013, 50).

3.3.1 Fællesskabet som ét individ

Kirkens eller menigheden er ikke kun en forsamling af mange forskellige individuelle trosudtryk. I så fald vil Kristi legeme blive indskrænket til, at være til for individet og ikke fællesskabet. Lige så vel som mennesker har hver deres tro, hvor Kristus bor i hver eneste, sådan har Kristus også manifesteret sig i menigheden, og danner menigheden igennem sig selv. Guds kirke er Kristi legeme!

Friedrich Schleiermacher forklarer religions socialitet som værende en del af dets eget væsen. At tænke fællesskab i religion er lige så åbenbart som, at socialt liv ligger i menneskets natur (Schleiermacher 1995, 182). Schleiermacher bifalder tanken om én kristen forsamling bestående af mange individer, hvor troen kommer til udtryk på mange måder, og dog har den kristne forsamling kun ét udtryk. Den kristne forsamling har i sin egenskab af at være Kristi legeme ét trosudtryk, der giver sig til kende igennem fællesskabets relation til Kristus, og dermed favner alle individer (Jørgensen 2003, 13-14). Individets tro er til frelse for den enkelte. Troen i fællesskabet leder til og styrker den individuelle tro. Fællesskabets tro er mere rummeligt end individets, og både kan og skal være langt mere rummeligt end individets. Dermed favner fællesskabet både den troende og den religiøst søgende.

Die Religion dieser Gesellschaft als solcher ist nur zusammengenommen die Religion aller Frommen, wie jeder sie in den übrigen schaut, die unendlichen, die kein Einzeln ganz umfassen kann, weil sie als Einzelnes nicht Eins ist, und zu der sich also auch keiner bilden und erheben läßt. Hat also Jemand schon einen Antheil daran, welcher es auch sei, für sich erwählt: wäre es nicht ein widersinniges Verfahren von der Gesellschaft, wenn sie ihm das entreißen wollte was seiner Natur gemäß ist, da sie doch auch dieses in sich befassen soll, und | also nothwendig einer es besizen muß? (Schleiermacher 1995, 190)

Inkluderingen af de søgende i kirken sker gennem institutionen, den fysiske organisation, facilitering, præster o.s.v. Dermed opstår en forskel mellem Kristi menighed og selve institutionen, men hvor de to er adskilt i deres essens, er de knyttet sammen i udgangspunktet. Institutionen udspringer af Kristi legeme, og skal derfor antage præster og ledere fra Kristi legeme. Dermed kan institutionen rumme de søgende og den troende menighed, og række Ordet til alle (Schleiermacher 1995, 197). Man kan

derfor tale om de troendes fællesskab og et institutionsfællesskab⁴⁰. Men for præsten er begge fællesskaber lige vigtige at forkynde Ordet ind i, hvilket bringer os til den pastorale funktion i luthersk spiritualitet.

3.4 Den pastorale funktion og udfordring i luthersk spiritualitet

Ifølge CA 5 om det kirkelige embede, er der, ”for at vi kan nå denne tro⁴¹,... indstiftet et embede til at lære evangeliet og forvalte sakramenterne.” (CA 5). Forståelsen af embedet og udfoldelsen af den i den danske folkekirke må dog siges at variere. Et udsnit af denne forskellighed kan ses i den varierende forståelse af luthersk kristendom, som de tre interviews giver. Der findes eksempler på⁴², at dette også påvirker spiritualiteten, og som SMB også gav udtryk for, mangler den teologiske kvalificering af, hvad spiritualitet er i en luthersk kontekst, hvilket øger divergerende opfattelser af luthersk spirituel praksis.

I behandlingen af den pastorale funktion, er det vigtigt ikke at sammenblende det kirkelige embede som helhed, og den pastorale funktion i luthersk spiritualitet, hvor sidstnævnte vil blive belyst her. Det er dog vigtigt at have in mente, at udgangspunktet for den pastorale funktion er embedet som beskrevet i CA 5 uanset forståelsen af dette embede.

For at belyse den pastorale funktion, kan man spørge: Hvordan lære evangeliet og forvalte sakramenterne, og lade dem virke til tro hos mennesker igennem en luthersk spiritualitet, der er funderet i Kristus? Jeg mener ikke, at fokus på ret teologi og gudstjenestepraksis gør det alene⁴³. Med udgangspunkt i Luthers aksiom for spirituelt liv, Oratio, Meditatio, Tentatio⁴⁴, vil jeg pege på centrale elementer i den pastorale funktion i luthersk spiritualitet, der gør sig gældende.

Den første funktion der dukker op i læsningen af CA 5, kan være Hyrdefunktionen. Hyrden leder menigheden, med henvisning til bl.a. den gode hyrde⁴⁵. Præsten skal lede menigheden frem til tro eller styrke dem i troen gennem forvaltningen af Ordet og sakramenterne. Præsten skal igennem sin ledelse udvise omsorg, vilje og kende retningen for vandringen. En fremherskende forståelse af præsten, er

⁴⁰ Todelingen af fællesskabet vil blive behandlet i Del 4.

⁴¹ Troen som beskrevet i CA 1-4

⁴² Se diskussionen i KD 14 under overskriften ”Er spirituel fordybelse i tråd med luthersk kristendom?”.

⁴³ Forholdet mellem teologi og praksis er netop nu under debat i KD med bidrag fra bl.a. lektor ved Københavns Universitet Hans Raun Iversen, der giver udtryk for denne holdning: ”Deltagerne fra fire kontinenter fremhæver her, at kristendommens fremtid afhænger af, om mennesker af alle slags kan komme til orde i kirken. Om de kan få lov at tage deres egne liv med ind i mødet med evangeliet i kirken.” (KD 15)

⁴⁴ Luther bruger disse tre som fundament for spirituel praksis med udgangspunkt i Salme 119, 26ff. (Schmeling 2012, 20-21)

⁴⁵ Joh 10

den sjælesørgeriske hyrde. Hyrdefunktionen rummer bl.a. et sjælesørgerisk element, der ofte har været knyttet til Luthers aksiom, men aksiomet indeholder mere end dette. Aksiomet gælder ikke kun præsten, men er til trosmæssig og teologisk styrkelse af mennesker uanset hvorvidt det også danner baggrunden for sjælesørgerisk praksis (Schmeling 2012, 20-22).

Sjælesorgspraksissen har i dag en stor plads i hyrdefunktionen, eller måske der snarere er tale om en mentorrolle (Wikström 2013). Mennesker kommer i dag til præsten for råd og vejledning, for præsten er ikke som almindelige mennesker. Dette skyldes ikke nødvendigvis menneskets egen tro eller religiøsitet men en tiltro til, at bestrideren af det kirkelige embede har en "særlig" kontakt. Præsten er ikke kun medmenneske, men repræsenterer også en bestemt religiøs forestilling. "Uanset om præsten hævder, at han har en lav- folke- eller frikirkelig embedsteologi, så bliver han ikke desto mindre genstand for andres projektioner, idealiseringer og forventninger." (*ibid.*, 45). Det er ikke fordi, embedet lægger op til et større fokus på sjælesørgerisk praksis, men efterspørgslen til netop dette felt af embedet er stigende på grund af præstens rolle i den folkekirkelige embedsforståelse. At præsten ikke føler sig rustet til dette fokus, eller måske har et ønske om at arbejde med en anden del af embedets mange grene, spiller ingen rolle i denne sammenhæng. Søgningen kan dog have konsekvenser for præstens selvopfattelse og give en under- eller overbetoning af embedet (*ibid.*, 45).

Samtalerne foregår på de søgende menneskers præmisser, og kan have åndelig karakter. Her er det præstens opgave at lede det enkelte individ, som det også er præstens opgave at lede hele menigheden tættere på eller ind i troen. Samtalen bliver dog presset af tabet af det religiøse sprog, samt en stærk påvirkning af nutidens sekulære og postmodernistiske tendenser.

Det som man tidligere kaldte for den broderlige eller søsterlige samtale kristne imellem, i vækkelsernes semantik, begynder at forsvinde fra kirkerne... Fokus er ikke hvad der står i Bibelen, bekendelsen eller i dokumenter, men ens egen oplevelse som ofte er længsel eller savn eller anelse. Denne spiritualitets eller den åndelige erfarings teologi er underkommunikeret i dagens kirke. Den fører til en indadrettet frustration. (Wikström 2013, 50)

Tendenserne præger både det søgende menneske og præsten. Den søgendes ønske om en åndelig samtale bliver ikke kommunikeret tydeligt fra den søgende side, og samtidig griber præsten ikke muligheden i samtalen af forskellige årsager. De i interviewene nævnte årsager til at betragte spiritualiteten og åndeligheden på afstand vækker genklang her. Mens interessen for erfaringen inden for tro, religiøsitet og det

spirituelle stiger, følger præsten ikke med i frygt for at miste sit fodfæste i den lutherske bekendelse. Wikström nævner også manglende evne til at tale om tro m.m. som årsager til, at præsten ikke griber kernen af samtalen.

Præstens største udfordring for at følge op på Oratio, Meditatio, Tentatio, er at leve sit eget liv gennem dette. Aksiomet taler til hjertet, mens den danske folkekirkes pastorale forståelse hviler på et primært akademisk teologisk grundlag. Den åndelige samtale og luthersk spiritualitet er begrænset af den lutherske kvalifikation, eller rettere sagt, af at den subjektive erfaringside bliver diskvalificeret i forsøget på at bevare den lutherske teologi. Præster der oplæres i denne tradition⁴⁶, har risiko for at stå som præster uden åndelig praksis, og dermed kun med den akademisk teologiske indgangsvinkel til spiritualiteten, hvilket ofte vil eksistere ud fra et ønske om at kvalificere spiritualiteten luthersk (Due 2003, 12-13)⁴⁷.

Den største pastorale udfordring i den spirituelle praksis kan beskrives som mødet med den enkelte dansker, men i forhold til hele menigheden ligger samme udfordring som også er hos kirken, og som Owe Wikström præciserer det:

Min pointe er, at den kristne kirke, uden at give afkald på sin egenart, måske kan nedtone den formelle hierarkiske dramaturgi, når det gælder budskabets former, og med største ydmyghed nærme sig to paradoksale ting på samme tid: Den subjektive erfaring af Gud, uden at reducere troen til blot indre processer, og det objektive budskab, extra nos, uden at miste oplevelsesvarianten. (Wikström 2013, 51)

⁴⁶ En tradition som Kaj Bollmann vil kalde "teologisk antiformhed", der er blevet til som et værn imod sværmeri og udogmatisk teologi. (Bollmann 2004, 17).

⁴⁷ Se også McGrath (1999, 31) hvor McGrath specifikt peger på faren ved at intellektualisere kristendommen. Ved at kreere en intellektuel kristendom, står kristendommen i fare for at tabe relationssiden, og derved tabe kontakten mellem teologi og bøn. Udgangspunktet vil blive udvasket, og spiritualiteten vil blive teoretisk, hvilket i til slut vil skade troen, tilhørsforholdet og spiritualiteten.

Del 4: Individ, menighed og spiritualitet

Ud fra de tre foregående kapitler tegner sig et billede af, at luthersk spirituel praksis er presset fra to sider. Nutidens værdier er præget af sekularisering og postmodernisme, hvilket præger danskeren i en individualistisk retning. Absolutte religiøse sandheder og religiøse institutioner fravælges til fordel for livsfilosofier eller en tro formet efter egne erfaringer. Denne form for religiøsitet eller tro er ikke afvisende overfor spiritualitet. Tværtimod! Spiritualitet og åndelighed færdes i bedste velgående hos danskerne, og har fået en opblomstring med den religiøse pluralisme. Derimod afvises dogmatisk funderet religiøsitet, metanarativerne og den religiøse absolutisme. Danskerne former deres egen tro, og plukker fra det, der egner sig bedst, til det selv- og verdensbillede hver enkelt har.

Dernæst er luthersk spiritualitet presset fra egen side, og det på tre fronter. For det første mangler der en teologisk kvalificering af luthersk spiritualitet. Som SMB nævnte det, er det svært at vide, hvad man kan og må, og derfor kan det afholde præster fra at kaste sig over forskellig spirituel praksis. Dette går ifølge OSM blandt andet ud over den pastorale differentiering og benyttelsen af nådegaverne. For at holde sig på den sikre side af luthersk konfession, afholder præster og folkekirken i helhed sig fra, at benytte sig af luthersk spiritualitets muligheder og rigdom. Dernæst er der fare for, at desto flere præster der uddannes i en teologisk akademisk version af spiritualiteten, jo mindre plads får den spirituelle praksis, der i stedet må vige for en præsteledet kirke, hvor menigheden ikke er aktører men tilskuere. For det tredje presser kirken også sine egne rammer for, hvad den kan rumme. Ved at invitere den nye åndelighed og spirituelle interesse indenfor, kan præsten i sit ønske om at møde mennesker, komme til at forlade den lutherske konfession, og give afkald på kirkens egen identitet i Kristus⁴⁸. Det bliver gjort i ønsket om, at kirken skal kunne rumme alle, men de facto bliver det til udtryk for, at kirken skal kunne rumme alt. Som beskrevet i kapitel 3 kan kirken ikke give afkald på sin identitet i Kristus, da han er det bærende element for Kirken og for gudstjenesten.

⁴⁸ Se KD 11 & 14

4.1 Institutionelt fællesskab og de troendes fællesskab

I det institutionelle fællesskab, folkekirken, som størstedelen af den danske befolkning tilhører (KD 4), er fællesskabet ofte båret af tradition, hvilket ses gennem tilslutningen til de rituelle handlinger i forbindelse med dåb, vielse og begravelse. Ifølge Modéus er dette ikke overraskende, da bestemte hændelser udløser behovet for ritualer. *”Ritualets grundlæggende funktion er at svare på noget, som er sket.”* (Modéus 2007, 38). Behovet for ritualer udspringer sjældent af Kristus-tro, men af det levede liv og den måde man traditionelt markerer afgørende begivenheder. Dette oplevede jeg i forbindelse med praktikophold i efteråret 2012 i Sct. Mortens Kirke i Randers. Her deltog jeg ved 14 dåbsforberedende samtaler, og ved de 13 af dem angav forældrene, at en af de største årsager til at barnet skulle døbes, var tradition. Behovet for ritualer er ikke først og fremmest religiøst betonet. Det er tradition. Det er noget man gør. Det institutionelle fællesskab udmærker sig igennem bred folkelig opbakning og stor berøringsflade, og har samme tilknytningspunkt i kirken som de troendes fællesskab, men hvis ikke de troendes fællesskab er til stede i det institutionelle fællesskab, mister det institutionelle fællesskab sin berettigelse.

4.2 Individualisme og individualitet i en spirituel sammenhæng

Som bl.a. Ina Rosen (Rosen 2012, 24) og OSM konkluderer, er troen blevet et individuelt foretagende, hvor fællesskabet kan være en del af trospraksissen, men kun i det omfang, at det kan tilpasses den enkeltes tro. Troen er til for individets skyld, og medvirker til at opnå ”a fullfilled life” (Taylor 2007, 16). Denne form for trosforståelse virker i høj grad til at være båret af individualisme, hvilket også vil kunne afspejles i praksis, hvor det spirituelle liv udfoldes i ikke-fællesskabsrelaterede aktiviteter. Spiritualiteten bliver introspektiv, og mange spirituelle eller åndelige tilbud handler om, hvad du er i stand til eller kan udføre (KD 8). Derfor er det muligt at skelne mellem en tro præget af individualisme og individuel tro.

Det er en central luthersk tanke, at troen skænkes af Gud til frelse, og troen er skænket til det enkelte individ⁴⁹. Det er altså ikke muligt at tro på andres vegne, eller blive draget til ansvar for andres tro eller mangel på samme. Væsensforskellen ses i relationen til fællesskabet. Hvor individualisme søger sig selv, kan den individuelle tro på Kristus ikke søge sig selv eller sit eget. En tro der bevæger sig væk fra fællesskabet, bevæger sig væk fra sit eget epicenter: Kristus.

⁴⁹ CA 1-4

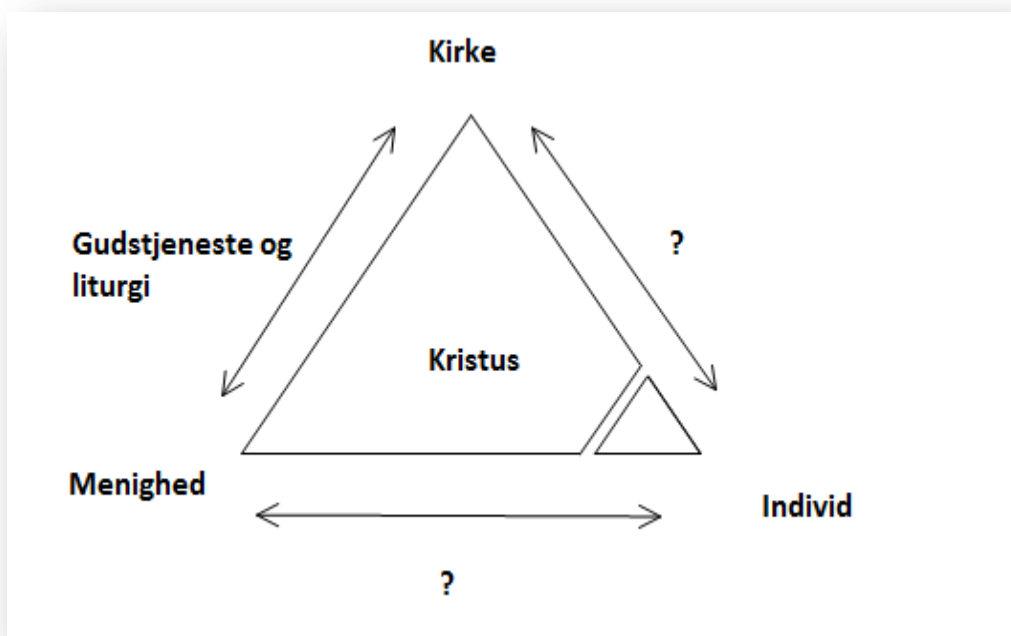
En tro præget af individualisme siger noget om troens væsen, udgangspunkt og mål, mens den individuelle tro siger noget om de troendes personlige forskelligheder. Den personlige forskellighed er ikke nødvendigvis splittende eller skadelig for spiritualiteten (McGrath 1999, 8), men bidrager ind i det kristne fællesskab, og bliver selv styrket gennem det kristne fællesskab (Schleiermacher 1995, 189-190).

4.3 Aktuel folkekirkelig praksis

I de følgende afsnit ønsker jeg at vise, hvordan en aktuel praksis ser ud, når man tager udgangspunkt i folkekirkens fokus på dogmerne og konfessioner. I denne gennemgang skal kirken forstås som institution og ikke forveksles med menigheden.

Som tidligere beskrevet vægter kirken og præsterne en dogmatisk-akademisk teologi over en praksis-funderet spiritualitet. Den dogmatisk-teologiske kirke opnår en monolog til en samlet menighed gennem gudstjenesten, men formår ikke at sætte individet ind i en menighedssammenhæng, og skaber ikke en bærbar relation mellem kirken og individet, hvilket er en forudsætning for at bringe individet tættere på Kristus (Model 1 a).

Model 1a

Model 1a: Modellen viser, hvordan hverken kirke eller menighed har kontakt til individet, hvilket medfører, at individet må danne sit eget Kristus-billede.

Fundamentet i en kristen tænkning er Kristus, som når ud til både individet, menigheden og kirken. Her tilslutter jeg mig Alfsvåg (2013): at tænke kristendom eller kirke uden Kristus er ikke forenelig med luthersk teologi. Kirken og menigheden er knyttet sammen gennem gudstjenesten og liturgien, men både menigheden og kirken mangler et bånd til individet.

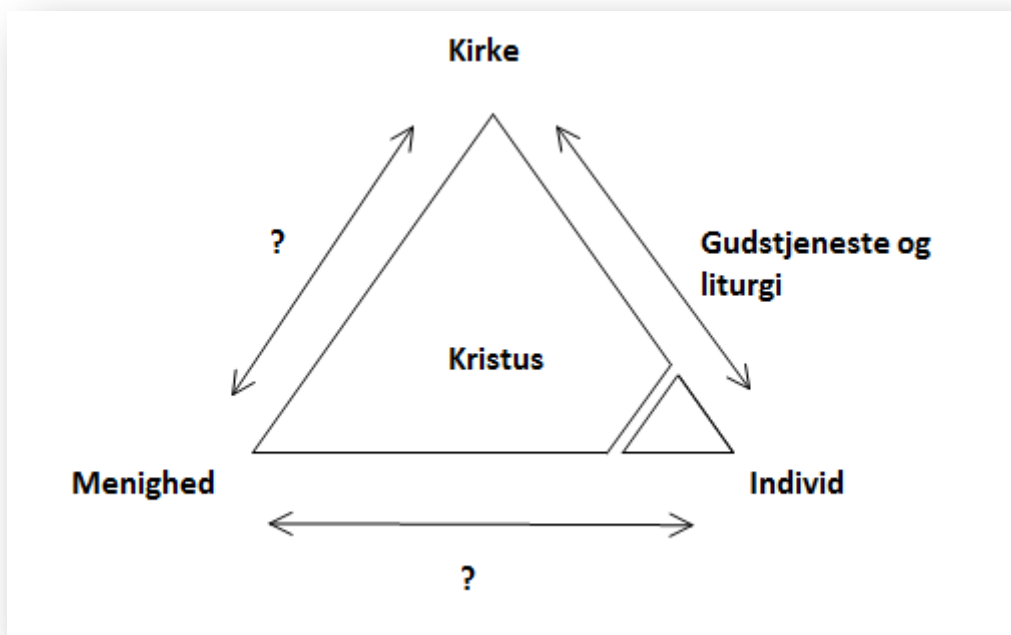
Individet er en del af menigheden, men individet sætter ikke sit aftryk i gudstjenesten, men bliver derimod ledt gennem gudstjenesten som en del af menigheden. Den tjenstlige differentiering er udeladt, og dermed også brugen af nådegaver. Det giver et amputeret fællesskab, og kirken kommer i særlig grad til at stå som garant for troen og troens liv. Sakramenterne og Ordet i gudstjenesten har centrum i Kristus, men formen amputerer individet.

Kirken og til dels også menigheden har et måske et ønske om og tager også skridt imod at invitere individet ind i gudstjenesten⁵⁰. Dette ses blandt andet i temagudstjenester og andre tiltag, for at afholde gudstjeneste på individets præmisser (Se Model 1b). Problemet bliver, at med ønsket om nå det individuelle menneske bliver menigheden hægtet af, da gudstjenesten og liturgien bruges til at forene kirken og individet. Menigheden er i risiko for, at blive overladt til sig selv, og mangler gudstjenesten som dens knytning til Kristus, og individet og fællesskabet bliver ikke bragt tættere sammen. Tværtimod! Hvad angår kirken, kommer den i denne model let til at tabe fokus fra centrum, og retter i stedet sit fokus på individet frem for Kristus, og gudstjenesten bliver på individets præmisser frem for Kristi.

I en dogmatisk-teologisk funderet kirke er kirken garant for læren, og bliver i den forstand også adgangsgivende til Kristus. De sekulariserede danskere har svært ved at finde sig til rette i en kirke, der kredser om institutionen og praktiserer en form for ritualisme (Jørgensen 2003, 17), og forsøger derfor at skille sig ud, og finde sin egen Kristus eller Kristustro. Der er i folkekirken også ansatser til at løse dette problem gennem et større fokus på praktisk-teologisk tilgang til individet.

⁵⁰ Menigheden vil naturligt bestå af individer, men der er i gudstjenesten ikke gjort plads til individuel praksis, og derfor denne skelnen mellem menighed og individ.

Model 1b

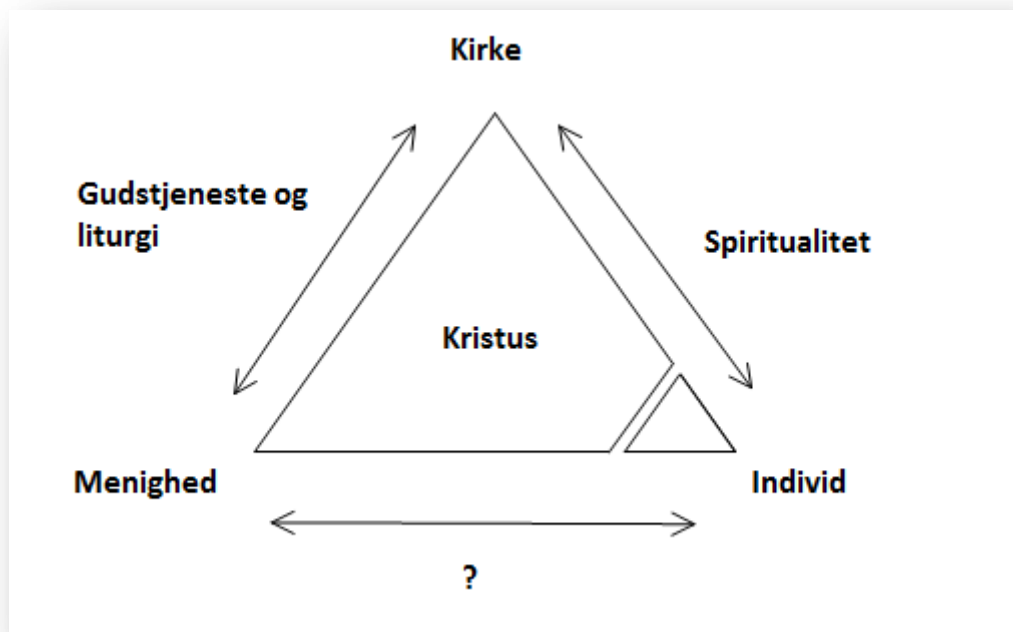

Model 1b: Ved at kirken retter fokus mod individet, bringer det ikke individet tættere på menigheden, men gør istedet gudstjenesten til et individuelt projekt i stedet for menighedens sprog.

I en dogmatisk-teologisk fundering står kirken som garant for læren og for praksis. Praksis skal dog altid forholde sig til læren og arbejde derudfra. Som PS også beskrev det, bliver al øvrigt kristent arbejde altid vurderet på højmessens præmisser. Derfor forsøger flere kirker også at invitere både individet og spiritualiteten indenfor. Brug af pilgrimsvandring, retræter o.a. bliver et mere og mere udbredt fænomen⁵¹, og tiltaler de troende danskere. Spiritualiteten bliver formidlet gennem kirken, men er i sidste ende et personligt anliggende mellem Kristus og individet (se Model 1c). Sammenlignet med tidligere, må det betragtes som positivt, at folkekirken i stigende grad åbner for den individuelle spiritualitet og de mystik- og fromhedstraditioner, der er i den kristne kirke. Det er ikke kun noget, der tiltaler danskerne, men også noget der gavner og udfordrer kirkens almindeligvis mere konfessionelle tilgang til kirkens liv.

⁵¹ Se KD 5 & 9

Model 1c

Model 1c: Kirkens forsøger gennem et individuelt fokus i spiritualiteten, at komme i kontakt med individet, hvilket dog ikke bringer menigheden og individet tættere på hinanden.

OSM påpeger dog, at det er godt, hvis der bliver gjort plads til individet i kirken, men det er ikke nok at overlade individet til sig selv og sin egen forståelse af Kristus. Kirken skal også lede individet ind i et fællesskab hvor åndens gaver kan stå sin prøve, og som kan vejlede, retlede og favne individet som det er. Derfor bør menigheden have en tilknytning til Kristus som formuleret i ægteskabsbilledet og som særligt kommer til udtryk gennem gudstjenesten, men der må også være en tilknytning til individet. Det er ikke nok for individet at fortælle, at ved at være i kirkens rum, er du en del af et fællesskab. Det er heller ikke nok, at individet ifølge luthersk teologi er en del af fællesskabet gennem troen på Kristus, og fællesskabet skal favne individet på grund af dets identitet i Kristus. Individet ønsker erfaringen af fællesskabet. For at komme med et udkast til en løsning på dette, vil jeg gå en lille omvej.

Udfordringen i mødet mellem fællesskab og individ hviler i særdeleshed hos kirken. Udfordringen ligger i at have en dogmatik, en lære og en luthersk konfession, uden at disse bestemmer kirkens liv. Liv og lære er ikke det samme, men skal omhandle *den* samme.

I de tre interviews bliver der peget på denne udfordring på tre forskellige måder, hvilke jeg forsøger at bygge videre på.

OSM angriber den, ifølge ham, forkerte pastorale praksis i folkekirken, den manglende tjenstlige differentiering, der kan involvere individet og menigheden. I stedet bliver gudstjenesten en monolog, hvor menigheden kan følge med, hvis den vil. Individet bliver overladt til sine egne tanker og forestillingsbegreber. Dette er ikke et angreb på kontemplativ meditation o.l., men mod den udvikling, der har gjort, at kirkens pastorale praksis og gudstjenestepraksis for det første ikke er som bibelsk beskrevet, eller som Luther tænker den, og dernæst at det hverken fremmer menighedens eller individets liv i Kristus. Gudsnærværet i gudstjenesten er nødvendig i mødet med den erfaringsfokuserede dansker. ”Hvis ikke der er en levende tilbedelse i en menighed, formidler man heller ikke nogen erfaring af Gudsnærværet.” (OSM)

SMBs ønske om en kulturkirke afspejler en kritisk indstilling til særligt folkekirkens traditionelle måde at tænke på og være kirke på. Kirken forsøger igennem spæde skridt at møde danskeren i deres spirituelle søgning, men i stedet for at have fokus på individets erfaringer er fokus rettet mod kirkens lære, der de jure ikke er modstridende med det missionerende element og mødet med den åndeligt søgende dansker. Ifølge SMB bliver kirken og kirkens præster nervøse for at overtræde luthersk konfession. Frygten kan bunde i tidligere nævnte manglende personlige liv med Kristus. Hvis præsten ikke praktiserer et trosliv som Luthers spirituelle aksiom, er præsten nød til at holde sig til den definerede teologi. Dette gør, at uanset hvor meget kirken ønsker at møde og inkludere individet, vil individet møde en teologisk-dogmatisk, religiøs institution (McGrath 1999, 31), der kun er åben i forhold til et traditionelt rituelt møde, men ikke møder danskeren i de åndelige spørgsmål, han eller hun sidder inde med (Wikström 2013, 50).

SMBs løsning er kulturkirke som defineres via følgende spørgsmål: ”hvordan kan man have en spiritualitet i den samtidige kultur?” (SMB). Den samtidige kultur må tænkes ind i mødet med det spirituelt søgende menneske, for at kirken ikke bliver afvisende, hvilket indebærer hensyn til danskerens forhold til den religiøse institution, og ønsket om medbestemmelse på troens indhold og praktiske udfoldelse.

For PS er det særligt folkekirkens tilgang til højmesse, der besværliggør mødet med danskeren. Den manglende fysiske udfoldelse og ro, som gudstjenesten kan give, bliver erstattet med én bestemt form for gudstjeneste, der praktiseres søndag formiddag, og nogle mere støjende forsøg på andre tidspunkter i ugens løb. Det individuelle udgangspunkt, at tale til forskellige mennesker med forskellige behov bliver glemt eller gemt væk, for at bevare en tradition. ”Vi skal tale til så forskellige menne-

sker, og det kan godt være, vi som teologer er så glade for den udgave (søndagens højmesse, red.), men den taler ikke til så mange mennesker længere.” (PS). Det er ikke gudstjenestens indhold og liturgi, der skræmmer mennesker væk fra kirken, men i stedet kirkens og præsternes manglende evne til at gøre brug af indholdet og ritualerne for at skabe et autentisk møde med Kristus i gudstjenesten.

Interviewene bekræfter det billede, som også Rosen tegner⁵², at folkekirken ikke formår at inkludere danskeren ind i fællesskabet, og en af de væsentligste årsager til dette er den manglende forståelse for danskernes religiøse ønsker og tanker (Model 1a). Folkekirken forsøger at nå individet (Model 1b), men med samme middel som binder menigheden og kirken sammen, og mister dermed kontakten til menighed, rammer ved siden af individerne, og overser til stadighed at samle menighed og individ. Folkekirkens åbning mod den nyere spiritualitet (Model 1c) rummer to vigtige elementer: Åbningen mod den individuelle spiritualitet skaber plads i kirken, og kirken påtager sig et ansvar i at vise både menighed og individ mod Kristus. Model 1c mangler dog det autentiske møde med Kristus. Der er stadig en adskillelse mellem menigheden og individet. Kirken kommer til at formidle to parallelle spor til Kristus. Et fællesskabsbåret og et individuelt. Med både Modéus, Alfsvåg og Kronborg vil jeg mene, at dette ikke er luthersk tænkning om fællesskabet og troen, og derfor heller ikke viser et ret billede af luthersk spiritualitet.

4.4 Spiritualiteten defineres i praksis

Jeg vil i det følgende afsnit forsøge at formulere, hvordan luthersk spiritualitet kan eksistere både dogmatisk-teologisk og praktisk-teologisk.

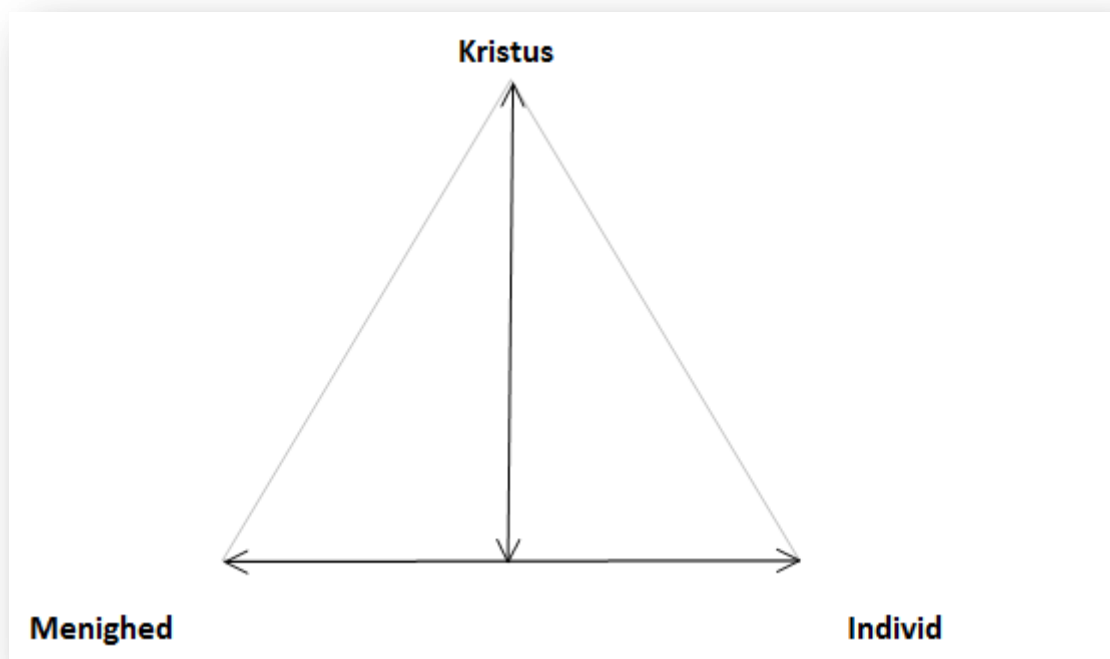
Kirken har i sine forsøg på at nå danskeren haft fokus på sig selv og sin egen identitet. Der er ikke noget forfejlet i at vide hvem man er, og hvad man kan bidrage med, og kirken bliver i særdeleshed nødt til at vide det. Problemet opstår først, når kirken i sin iver efter at nå danskeren, undlader hensynet til egen praksis. Som OSM formulerer det: ”Vi får en udflydende spiritualitet i kirken, hvis vi så alligevel ikke viser vej til Kristus. Det er i orden at vedkommende (den søgende, red.) famler, men det er ikke min (kirkens eller præstens, red.) opgave at lade det famle.” (OSM).

Kirkens opgave er at lede mennesker både som fællesskab og som individer. I stedet for at folkekirken ser sig selv som noget, man skal igennem for at få del i Kristus, eller for at være en del af et fællesskab, må den tage sig selv ud af regnestykket, hvil-

⁵² Se (Rosen 2009) og (Rosen 2012)

ket giver en direkte kontakt mellem individ og Kristus samt fællesskabet og Kristus (Se model 2).

Model 2

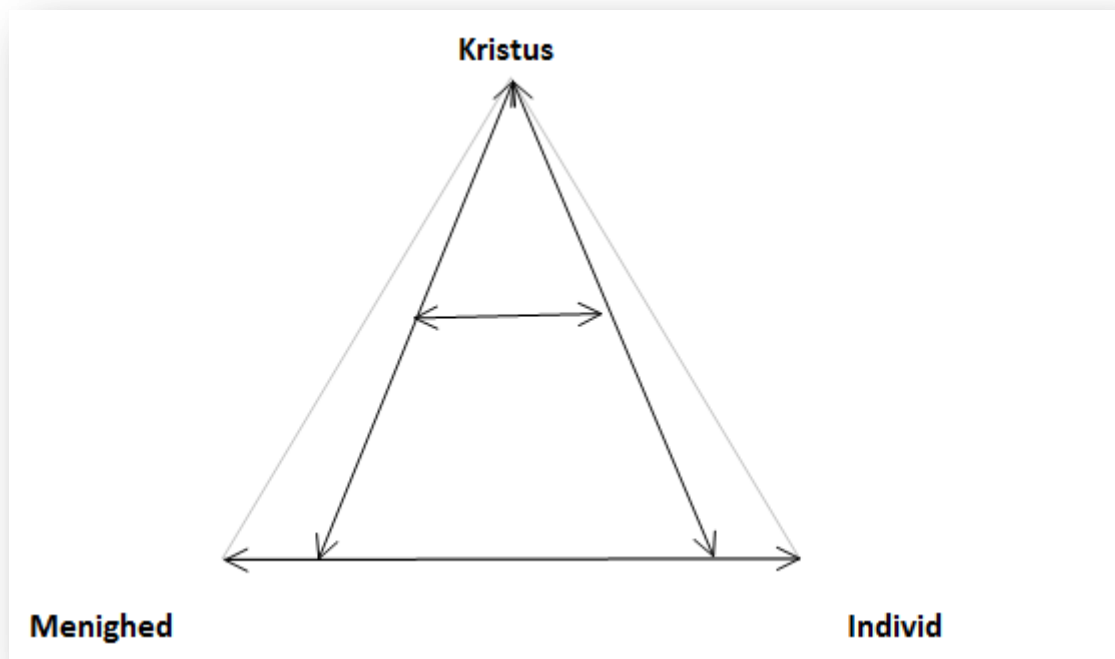

Model 2: Kristus møder både individ og menighed (vertikalt), og menighed og individ mødes i mødet i Kristus (horisontalt).

Ved at fjerne kirken fra regnestykket opnås særligt to fordele i en praktisk orienteret spiritualitet. Først og fremmest fjernes folkekirken som garant for Kristus og troens praksis. Mødet mellem individ og Kristus eller mellem menighed og Kristus bliver centralt. Det er ikke kirken der definerer, hvordan man skal tro på Kristus, men kirken forfejler sit møde med individet og til dels også menigheden, ved ikke at tage højde for den individuelle tro. I kampen mod sandhedsrelativisme tager man fat i de lutherske dogmer, og bevidst eller ubevidst bekæmper man det individuelle præg på menigheden, gudstjenesten og kirkens liv. Dermed bliver kirkens fremstilling af Kristus, også udtryk for en pakke, der kan købes eller ej. På religionernes markedsplads fravælges denne pakke ofte. I stedet får individet og menigheden nu mulighed for et direkte møde med Kristus. Kirken vælger ikke at stå i vejen for det individuelle trosudtryk og møde med Kristus. Dette kan beskyldes for at fremme individualisme og forøge afstanden mellem folkekirken og danskerne eller afstanden mellem fællesskab og individ. For at imødegå denne beskyldning, vil jeg vise den anden fordel.

Den anden fordel er, at Kristus er i stand til at møde individet hvor som helst. Kristus er dynamisk i forhold til relationen til individet, hvilket er i modsætning til tankerne bag Model 1c, hvor både individets og menighedens møde med Kristus bliver statisk på grund af kirkens dogmatiske praksis. Kristus kan møde individet både i og udenfor menigheden, men den vertikale relation, er rettet mod både individ og fællesskab (Se udvidet Model 2).

Udvidet Model 2

Udvidet Model 2: Kristus møder ikke menigheden ét sted, men er dynamisk i forhold til både menighed og individ. Derfor er Kristus tilstede både vertikalt og horisontalt.

Mødet med Kristus bliver ikke låst til at være et bestemt sted, i en bestemt kirke, eller på en bestemt måde, men mødet med Kristus vil være individuelt, hvilket underbygger den lutherske lære om individuel tro. Kristi dynamik åbner for Kronborgs udlægning af Kristusmystikken: "Vi i ham og han i os" (Kronborg 2008, 38). Den troende og menigheden er i Kristus, er Kristi legeme, og samtidig er Kristus i den troende og menigheden. Relationen til Kristus er ikke kun en vertikal bevægelse, men også en horisontal bevægelse, hvor individ og menighed i spiritualiteten bevæger sig mellem hinanden.

Kristusmystikken er altså fuld af længsel efter at erfare en dybere forening med Gud i Ordet, sakramenterne og bønner. Samtidig er den en længsel efter, at foreningen med Gud må få et konkret udtryk i vores omgang med skaberværket og andre mennesker, og at vi må formes efter Jesu væsen og sindelag i tanker, følelser, vilje og handlinger... Kristusmystik er den balance, at Gud selv skal bo i mig, ved at jeg erkender ham uden for mig, og dermed bliver Kristusmystikken en spiritualitet, som prøver at forene reformatorisk klarsyn og sand kristen mystik. (Kronborg 2008, 38-39)

Den økumeniske kirke bliver fremhævet, for lige som to individers tro ikke er ens, er to menigheders trosudtryk det heller ikke (McGrath 1999, 11). Teologisk set er folkekirken økumenisk, men i praksis falder den i et hul mellem luthersk konfessionalitet, der holder på sin egen tradition og dogmer på den ene side, og misforstået økumeni, der ikke sætter Kristus i centrum⁵³ på den anden side. I praksis må det gøre sig gældende, at Kristus åbenbarer sig forskelligt i forskellig kontekst. Ikke gennem andre kilder end bibelen, eller gennem andre guder, hvilket vil være stridigt med kirkens bekendelser, men at afskære Gud fra at kunne vise sig gennem en forskellig erfaringsdimension fra menighed til menighed eller individ til individ, vil være i strid med kirkens lære. Her vil jeg tilslutte mig Alfsvåg, der med henvisning til Luthers lille katekismus hævder, at Gud altid er giver og mennesket modtager, og i denne sammenhæng menigheden altid er modtager. Gud er giver af troen, efterfølgelsen og kirkens enhed (Alfsvåg 2013, 44). Det er værd at bemærke, at Luthers tredje artikel om troen, ikke siger hvordan Gud åbenbarer sig for individet eller menigheden, men at han gør det. Der er på luthersk basis ikke evidens for at udtale en bestemt måde at tro eller leve med Gud, så længe den inkarnationsbårne lære er til stede i individ og menighed, hvilket er fundamentet for luthersk lære som formuleret i Luthers lille katekismus og CA.

Med Kronborgs udlægning af ægteskabsbilledet (Kronborg 2008), Alfsvågs pointering af gudstjenesten (Alfsvåg 2012) og Olsens bestemmelse af fællesskabets væsen (Olsen 2013) vil jeg hævde, at den individuelle tro, kun kan eksistere i en relation til andre. Den individuelle tro er ikke kun et forhold mellem Gud og individ, men inkluderer fællesskabet ind i relationen mellem Gud og menneske. Derfor kan individet og fællesskabet bevæge sig imellem hinanden på den horisontale akse. Individets tro og praksis er ikke lig fællesskabets, men en del af fællesskabets tro og praksis. Lige så vel kan fællesskabet ikke bestemme eller præcisere, hvordan individet skal tro, så

⁵³ Se bl.a. KD 11. Ønsket om økumenisk inspireret spirituel praksis står over kristendommens og kirkens misson om at forkynde evangeliet om Kristus, og fjerner fokus fra budskabet i ønsket om at møde danskerne med belæg i CA 7 om kirkens økumeniske praksis.

længe troen er i overensstemmelse med de lutherske konfessioner. Der er i troen på Kristus en sammenhængskraft, for ved troen på Kristus opstilles kernen i Kristusmystikken, som Kronborg beskriver på denne måde: ”Læg igen mærke til den fantastiske og mystiske dobbelthed i Kristus-hemmeligheden: *Kristus i jer – et menneske i Kristus*. Vi i ham og han i os.” (Kronborg 2008, 38). Denne sætning beskriver præcist den horisontale akse. At Kristus lever sit liv i individet og i fællesskabet. Relationen til Kristus er ikke kun en vertikal relation, men den vertikale relation realiseres i en horisontal relation og liv mellem mennesker.

Der er dog stadig nogle uafklarede spørgsmål. For det første hvor er kirken henne, og for det andet hvor er spiritualiteten og gudstjenestefejringen? Selvom Kirken er trukket ud af regnestykket, er kirken stadig de facto tilstede, og står som afvikler af gudstjenesten og også ofte som det sted, danskerne søger hen, med spirituelle og åndelige spørgsmål i tillid til kirken og præsterne.

4.4.1 Kirkens nødvendighed

Det er svært at sætte en parentes om den institutionelle kirke, på grund af kirkens tradition i Danmark, og det kan hverken gøres ved lov eller vilje, men på grund af traditionen er kirken blevet fokuseret på en akademisk-teologisk tilgang til kirkens dogmer, lære og liv. På baggrund af dette må kirken fjernes fra regnestykket for at fremme livet. Men, kirken bør være og er til stede i modellen jf. CA7. Menigheden udgøres af de troendes forsamling, som er kirken. Netop dette forhold er både positivt og negativt i forhold til danskerne. Det er positivt, at der i danskernes bevidsthed er en sammenhæng mellem ”de kristne” og kirken. Det er negativt, at ”de kristne” og den institutionelle kirke bliver regnet for et, da det fremmedgør menigheden for danskeren. Derfor er det kirkens opgave at sætte sig selv i parentes i forhold til menigheden. I praksis betyder det en afgivelse af magt i forhold til kirkens indre liv og menigheden (Woodhead 2004, 333-340). Kirkens magt er i forvejen blevet destabiliseret med sekulariseringen, og kirken kan enten gå imod den spirende magt fra neden i form af den nye spiritualitet eller gribe muligheden for at nå ud til flere ved hjælp af den nye spiritualitet.

I Danmark er folkekirken presset fra flere sider som beskrevet tidligere, men det er stadig stedet, hvor flertallet af danskere søger hen efter ritualer, og nogle søger efter kristen-relateret åndelighed og spiritualitet. Derfor har Model 2 også bevaret ansatzen til den trekantede struktur. Kirkens opgave bliver at fylde rummet i trekanten. Den vertikale relation er oprettet af Kristus, og kirken arbejder ud fra relationen mellem individ/menighed og Kristus. Desuden gives der plads til at kirken kan rumme både fællesskab og individ. Kirken er de facto ikke usynlig, og skal heller ikke være

det, men de jure flyttes fokus væk fra kirken, og kirken og gudstjenesten bliver udslag af livet i Kristi legeme. Gudstjenesten og spiritualiteten er ikke kirkens. Kirken står ikke som garant eller formidler, men som forvalter. Model 2 fjerner sig fra tanken om kirken som institutionel og dogmatisk-teologisk gudstjenestefejrning. I stedet fremmes ”Vi i ham og han i os” (Kronborg 2008, 38). Kirkens forvalter-rolle bliver synlig gennem formidling af realpræsensen og facilitering samt kaldet af præst.

Jeg vil ud fra dette stille spørgsmålstegn ved, om det er muligt at definere luthersk spiritualitet teoretisk. Er det muligt at definere luthersk spiritualitet og kristen spiritualitet akademisk-teologisk, når spiritualiteten udledes som relationelt forhold mellem individ, fællesskab og Kristus?

Det er muligt at pege på sammenhænge og dogmer som giver udtryk for en luthersk spiritualitet, hvilket eksempelvis kan ses i gudstjenestefejringen, hvor nadverfejringen både kan defineres teologisk og samtidig er udtryk for kristen trospraksis. Samtidig er det ikke muligt, at udtale sig kategorisk om al luthersk spiritualitet, på grund af en tilsyneladende overset faktor i behandlingen af luthersk spiritualitet: Den subjektive erfaringsdimension og trospraksis.

4.5 Den subjektive erfaringsdimension og trospraksis

I den teoretiske behandling af luthersk spiritualitet fokuseres der særligt på fællesskabet, gudstjenesten, og individets positive relation til Kristus. Dernæst er der en kritik af den pastorale funktion i folkekirken. Men hvad teorien ikke kan svare på, er indflydelsen fra den menneskelige erfaringsdimension. Den subjektive erfaring er ikke kun noget den sekulære del af danskerne danner sin tro ud fra, men også noget der præger den troende kristnes personlige tro. Troen er som tidligere nævnt individuel, men både Alfsvåg og Modéus overser tilsyneladende betydningen af den individuelle tro.

Kirken er under pres fra sekularisering, postmodernisme og individualisme, og har for vane at svare på disse udfordringer med overdreven økumeni eller dogmatisk teologi. Kirken udviser, i sit ønske om at bevare og samtidig forny, et utilpasset forhold til samtiden, en vaklen imellem to positioner. Enten at afholde sig fra og bekæmpe samtidens tendenser eller invitere samtiden ind i kirken og give afkald på sine egne værdier. Jeg mener, at kirken har svært ved at finde sit fodfæste overfor spiritualiteten, og derfor bliver det også udefra opfattet som en afvisning af individet eller en invitation til individualisme. Kirken skal ifølge sit konfessionelle grundlag ikke invitere individualismen ind i kirken. Individualisme strider mod den kristne fælles-

skabstanke, men samtidig må kirken ikke give udtryk for, at den er imod individet og individets subjektive erfaring og personlige trospraksis, da dette vil være en indskrænkelse af troen og fremme danskernes forestilling af kirken som religiøs institution.

Samtidens indflydelse på individet er stærkt til stede, men findes også i kirken, hvilket bl.a. kan opleves ved den øgede religiøse pluralisme, der opleves igennem folkekirkens øgede økumeniske aktiviteter (KD 11). Jeg ønsker, at kirken stiller sig i en midterposition, hvor der både bliver værnet om individet og om kirkens grundlag, og derfor opfatter jeg samtidens tendenser som Kurt Christensen opfatter postmodernismen, hvilket han sammenfatter som følgende:

Det ville med det nævnte konservative og evangelikale udgangspunkt være ret nærliggende at lave et fjendebillede af postmodernismen og forsvare moderne og præmoderne positioner. Men jeg opfatter i udgangspunktet ikke postmodernismen ensidigt som en fjende, men som en udfordring og et potentielt korrektiv til den kristne tro, som jeg mere eller mindre har modtaget i moderne forklædning. (Christensen 2005, 25)

Med Taylor og Christensen vil jeg hævde, at sekulariseringen og postmodernismen fremmer individualisme, men samtidig også fremmer en personlig stillingtagen til tro, religion og spirituel praksis. Den privatiserede trosopfattelse er ikke i overensstemmelse med kirkens lære, men udspringer dog af et behov eller udtryk for tro, livsførelse, religiøsitet, ritualer eller det metafysiske (Christensen 2005, 63-4). Ønsket om at skabe sit eget religiøse projekt, hænger ikke nødvendigvis sammen med et ønske om at genskabe relationen til Gud, men handler om hvad "jeg vil" og hvad "jeg ønsker" eller "the fullfilled life" (Taylor 2007, 6-10). Hvis kirken ikke kan håndtere individualismen, kan den heller ikke møde danskerne i et autentisk møde. En af de to parter vil give afkald på noget af sig selv. Derfor må kirken indstille sig på en midterposition mellem dogmerne og individet.

Danskerne ønsker ikke en færdig pakke eller institutionel religiøsitet, men indflydelse på sandhed, etik, livsførelse m.m. og kirken har mulighed for at komme danskerne i møde. Den dogmatisk-teologiske kirkeforståelse vil ikke have mange chancer, men ved at acceptere, at tidens tendenser er til stede, gives kirken mulighed for at gribe nogle tilknytningspunkter hos danskerne. Niels Arendt beskriver bl.a. dette møde i en kristen/muslimsk kontekst kendetegnet ved respekt (Arendt 2007, 131). Tolerancen og sandhedsrelativismen giver mulighed for at møde danskerne, og så længe kirken vil lytte til danskerne, er der mulighed for, at danskerne også vil lytte til

kirken, på trods af dennes fordomme og traditionstænkning om både kirke og præst. Kirken er derfor også nød til at være sig selv bevidst. Præsten må være rodfæstet i sin tro, for at kunne møde danskerne.

Rodfæstetheden i ens egen tro er en forudsætning for at forholde sig frugtbart til folk fra andre religiøse traditioner. Rodfæstetheden i den kristne tro bør ikke føre til, at man placerer sig et helt andet sted, end den man taler til og med. Mission kan kun finde sted, hvor der findes et ægte møde mellem mennesker. (Arendt 2007, 133)

I kirkens møde med danskerne, er tolerancen vigtig, for kirken står i en missionerende rolle. Ifølge undersøgelsen i KD som jeg tidligere har henvist til⁵⁴, vil 34% af danskerne hævde, at de har fundet deres egen måde at være religiøs på, og hele 60% at der findes sandheder i mange forskellige religioner (KD 4). Den religiøse pluralisme og individualismen gør, at kirken må være i mission hos sig selv. Ordet "mission" er forbundet med fordomme, og har risiko for, at blive forbundet med institution og dogme-praktiseret kristendom. Det er også muligt at bruge ordet "evangelisering", for danskerne kender måske nok nogle kristne grundbegreber, men som PS beskrev i sit interview er kendskabet til evangeliet på et meget lille niveau. Arendt bruger heller ikke ordet "mission" som en bedreviddende lære, men som et lige møde mellem to parter. "En villighed til at placere sig selv i den samme risikofyldte situation er en forudsætning for at gøre evangeliet gældende som en virkelighed, der forlanger afgørelse." (Arendt 2007, 133). Samtidig er kirken nød til at bevare sig selv. Kirken kan ikke stille sig på individualismens side, men må vejlede og gå med individet, uden at lade enhver form for individuel tro få plads i kirken. Hvis kirken skal tage individets tro alvorligt, må den tage sig selv alvorligt, og dette kan kun ske ved at bevare dogmerne. "At alle mennesker er stillet lige overfor Gud, betyder ikke, at enhver opfattelse af Gud er lige gyldig." (*ibid.*, 133)⁵⁵

I et sådan møde, hvor kirken ikke giver afkald på sine dogmer, men er bevidst om sig selv, kan den udvise interesse i individet. Hvem er du? Hvorfor tror du, som du gør? Hvad er din erfaring af Gud? Gennem dialogen får kirken mulighed for at vejlede individet, og bringe det tættere til Kristus, hvilket må være målet for en Kristocentrisk kirke.

Med OSM, SMB, Rosen, Taylor og Mortensen vil jeg tilslutte mig tesen om, at danskerne former deres tro gennem erfaringerne og danner deres egen tros-bricolage. Danskerne er mere eller mindre bevidste om deres egen tro, men troen er personlig,

⁵⁴ Undersøgelse af YouGov Zapera for Kristeligt Dagblad om danskernes nyreligiøsitet (KD 4)

⁵⁵ Se også (Andersen 2002, 320)

og formet ud fra personlige og religiøse erfaringer (Rosen 2009, 15). Det er derfor ikke nødvendigt for danskerne, at knytte deres tro til en bestemt religiøs retning, men den troende finder ro i input fra forskellige religiøse retninger. En evangelisk luthersk kirke er funderet i Kristus, og har ikke mulighed for at give afkald på dette dogme. Kristus-dogmet forhindrer dog ikke en dialog, og dialogen må startes fra kirkens side, hvilket sker gennem medvandring (SMB 2001, 78). Danskerne har ingen erfaring af at have brug for kirken, men kirken er i sin fundering i Kristus bundet til Kristi mission og dermed budbringer af evangeliet. Danskerne er ikke nødvendigvis interesseret i hvad kirken gør og tror, men kirken kan ikke være ligeglad med, hvad danskeren gør og tror. Det er kirkens opgave at knytte til i danskerens tros-bricolage på de punkter, der er mulige. Her vil jeg tilslutte mig OSMs udlægning af kirkens dialog og mission.

I stedet for at være ærgerlige over, at folk nu gør det der (sammensætter deres egen tros-bricolage, red.), så skal vi (kirken, red.) sige: »Hvor er det fantastisk, at ethvert menneske gør sig et projekt, hvor de prøver at gribe det, der skaber mening i deres liv.« Så lad os glæde os over de tros-bricolager mennesker bygger op, og se det som en anledning. (OSM)

Dialogen sker bl.a. gennem gudstjenesten. Med bl.a. Alfsvåg har jeg vist, hvordan gudstjenesten rummer spiritualitetens centrale elementer, men gudstjenesten handler ikke kun om, hvad Kristus har gjort igennem sin død og opstandelse, men lige så meget om hvad han gør. Det Kristus gør, gør han ved Helligånden gennem sit legeme, menigheden, som individet er gjort til en del af gennem troen på Kristus. Gudstjenesten er en manifestation af det fællesskab mennesket er skabt i, og hvor relationen mellem individ og Kristus ses i sin fulde essens. Gudstjenesten viser også, at den relationsbårne tro ikke kan udledes alene. Den er skabt og dannet til fællesskab, ikke som tvang men som en del af sit væsen. Både Modéus, Olsen, Alfsvåg og Kronborg udtrykker denne opfattelse af troen som relationel.

Derfor kan det også virke oplagt når Alfsvåg skriver: "Det vigtigste kristne kirker gør – jeg er faktisk tilbøjelig til å si det eneste viktige de gjør – er å feire gudstjeneste." (Alfsvåg 2012, 62). Som tidligere nævnt pointerer OSM også, at i sin essens, som gudstjenesten er beskrevet ovenfor, er gudstjenesten at betragte som norma normans.

Jeg vil tilslutte mig forståelsen af gudstjenesten som essensen af luthersk spiritualitet, men ikke gudstjenesten som det primære i luthersk spiritualitet, som jeg mener Alfsvåg giver udtryk for (Alfsvåg 2012). Hvis luthersk spiritualitet skal forstås som formuleret i indledningen af McGrath: "Spirituality is the outworking in a real life of a person's religious faith – what a person *does* with what they believe."

(McGrath 1999, 2), hvor gudstjenesten er det klareste udsagn om, hvad den kristne tror, er spiritualiteten mere end gudstjenesten. Gudstjenesten rummer det centrale i spiritualiteten, men troen og dens praksis må bæres uden for kirkens, menighedens og den troendes rum. Når troende eller ikke-troende opsøger kontemplativ meditation, pilgrimsvandring, klosterophold, stilhed, katekumenat, retræte, ikonografi⁵⁶ o.s.v. kan det ved første øjekast ligne udtryk for den generelle spirituelle og åndelige søgning, hvor selvrealisering og individualisme og ønsket om "the fulfilled life" er drivkræfterne bag søgningen. Med tanke på luthersk spiritualitet som beskrevet før ændrer dette billede sig, og søgningen giver derimod udtryk for en længsel efter en genopretning eller styrkelse af den relation, som Gud har lagt i mennesket og i troen. Dermed bevæger både individet og menigheden sig udenfor kirkens og gudstjenestens rum, og med SMBs ord leder gudstjenesten "ud til livet i kald og stand, hvor den egentlige gudstjeneste er og skal være." (SMB).

⁵⁶ Se bl.a. KD 5, KD 7, KD 9 & KD 10.

Konklusion

Ud fra specialets dele når jeg frem til følgende konklusion:

Luthersk spiritualitet er troens praktiske dimension, der udledes i relationen mellem Kristus, individet og fællesskabet. Luthersk spiritualitet er til gavn for troen og kirken i det den drives af Kristus gennem Kristi legeme.

I første del af specialet viste jeg, hvordan danskernes nutid viser klare tendenser i retning af, at hvert enkelt individ bliver præget af den omverden Danmark befinder sig i. Sekulariseringen, postmodernismen, globaliseringen og religiøs pluralisme præger danskernes forhold til religion, tro og spiritualitet. Derudover er de nævnte faktorer også fremmede for individualisme, hvor individet sættes over fællesskabet. Folkekirken er også som institution udfordret, og særligt sekulariseringen og postmodernismen giver nogle udfordringer til kirkens selvforståelse, handlemønstre og mission.

I første del viste jeg også at ingen af de nævnte tidsbestemte faktorer nødvendigvis er kristendommens modstandere, men dog giver nogle forskellige udfordringer til henholdsvis kirken, menigheden og individet. Tiden kan dog også bruges positivt. Eksempelvis viser jeg, at der blandt danskerne er et ønske om og interesse i spiritualitet og kontakt med åndelige miljøer. Kirkens udfordring bliver at svare på den efterspørgsel. Individualismen giver dog en af de største udfordringer til kirken, for danskeren former langt hen ad vejen sin egen religiøse bevidsthed ud fra sin egen erfaring, og den individuelle tro er ofte dannet ud fra hensynet til en selv frem for andre mennesker eller religiøse institutioner.

I anden del tog jeg udgangspunkt i tre interviews, hvor de interviewede kom med hver deres udlægning af forståelsen af og erfaring med luthersk spiritualitet. Særligt to ting vil jeg pege på: For det første har de alle en praktisk orienteret tilgangsmåde til spiritualiteten. Spiritualiteten er liv og ikke teologisk lære, der har sit udgangspunkt i relationen til Gud. Dernæst er der en forskel i betoningen af individualismens betydning for relationen til Gud, og hvorvidt kirken skal være en del af den individuelle relation til Gud, og i så fald hvor meget.

De tre interviewede giver et billede af folkekirken som ude af stand til at svare fuldgældigt på danskerens åndelige søgen, men også som stærkt udfordret af sin egen uklare teologi i behandlingen af spiritualitet. Kirken har fjernet sig fra sin mission om at nå ud til danskerne med evangeliet, og er langt mere fokuseret på sine dogmer,

liturgi og konfessioner end på sit eget liv. Kirken har gjort menigheden til en del af institutionen, hvilket ikke tiltaler danskerne. I forsøget på at åbne sig for danskerne griber den ud efter den nye åndelighed og spirituelle søgen, og forsøger at inddrage den i kirken, men gør det på dogmatisk basis og ikke på basis af menigheden. De tre interviewede har alle et ønske om en bredere spirituel praksis i folkekirken og under gudstjenesten, men ser også store udfordringer både i form af danskernes bevidsthed om kirken, men også i kirkeligt regi i form af opgøret med tradition.

I tredje del af specialet viste jeg hvordan menigheden er et fællesskab af de troende og kirken Kristi legeme. Gudstjenesten er en fejring af fællesskabet i Kristus, og sker gennem menigheden. Dernæst viste jeg at troen er individuel, og er et individuelt relationsbåret forhold til Kristus, der knytter sig til Kristi legeme gennem troen, og dermed også til det kristne fællesskab. "Relation" er nøgleordet for troen, og den Kristus-troende har en relation til Kristus og til menigheden gennem Kristus.

Spiritualiteten er udlevelsen af den dobbelte relation. Den dobbelte relation er ikke kun til stede under gudstjenesten, men under alle livets forhold. Spiritualiteten er individets liv i Kristus, og Kristi liv i individet, som udfolder sig blandt andre mennesker både indenfor og udenfor kirken. Den dobbelte relation vises stærkest under gudstjenesten med Kristi realpræsens, som ikke skal forstås som udgangspunktet for luthersk spiritualitet, men som essensen af den. Det er her luthersk spiritualitet fremtræder i sin klareste form.

I specialets fjerde del samler jeg trådene fra de tre foregående dele og konkluderer, at folkekirken er ude af trit med den tid danskerne lever i. Dette gælder ikke kun gudstjenesteform og liturgisk praksis, men særligt i mødet med danskeren. Danskeres religiøse ønsker og praksis samt tro er ikke forenelig med det tilbud kirken har. Derfor forsøger kirken at indrette sig på danskernes præmisser, men med et tab i sin egen identitet og integritet til følge. Dette viser jeg gennem Model 1. Igennem Model 2 viser jeg, hvordan kirken kan trække sig selv ud af modellen, og dermed lade troens liv og individet få en langt mere fremtrædende plads. Derigennem inddrages individet i de troendes fællesskab og ikke kun i det institutionelle fællesskab. Samtidig er Kristusrelationen ikke gennem kirken som institution, men sammen med menigheden. Med denne tese er der et lige stort fokus på den vertikale som den horisontale relation, da ingen af disse kan udelades, og luthersk spiritualitet eksisterer i disse relationsforbindelser. Kirken kan som en selvfølge ikke udelades, hverken teoretisk eller i praksis, men ved at fjerne den fra modellen, finder kirken også sin egen

rolle. Kirken er Kristi legeme, fællesskabet, men bliver i Danmark betragtet som religiøs institution. Den skal igennem sit fravær i modellen give plads til individet og individets tro, og spiritualiteten skal prøves i sit rette forum. Det er ikke kirkens eller præstens rolle at bestemme eller dømme, hvad der er rigtig eller forkert spiritualitet, men den ånd der udvises gennem spiritualiteten, må prøves i menigheden: den horizontale relation eksisterer gennem den vertikale relation. Kirken skal danne rammen for dette, ved at sikre optimale forhold gennem bl.a. gudstjenesten. I denne form kan spiritualiteten færdes frit, og stadig være Kristuscentreret. Helligånden er allestedsnærværende i modellen, hvilket jeg mener både er en bibelsk forståelse af Helligånden⁵⁷, men også netop underbygger modellens praktiske aspekt: at troens liv, spiritualiteten, udlevs mellem mennesker og Gud, med de gaver Ånden giver til menighedens gavn.

Model 2 åbner op for et paradoks i specialets behandling af luthersk spiritualitet, for ved at sige at luthersk spiritualitet formes gennem praksis, og skal stå sin prøve gennem praksis, bliver den ikke mulig at indfange teoretisk. Det er muligt at beskrive det som følgende: At luthersk spiritualitet ikke skal formuleres teoretisk men praktisk. Derfor vil jeg slutteligt bidrage med en perspektivering på temaet, for at vise, hvordan luthersk spiritualitet kan eksistere i praksis.

Perspektivering – luthersk spiritualitet i praksis.

Hvordan model 2 kan fungere i praksis.

Model 2 udfordrer i høj grad folkekirkens måde at tænke kirke på, og i særdeleshed den pastorale funktion i kirken. For det første har jeg konkluderet, at danskerne sammenstykker deres egen tro, ud fra de erfaringer de gør sig, hvilket fremmer individualisme på det religiøse område. Dernæst at troen på Kristus er relationel, og derfor ikke kan udlevs alene. Jeg har slutteligt vist, at disse to i teorien ikke udelukker hinanden, men kan gavne hinanden i spirituel vækst og tro. At overføre det til praksis kræver dog en kirke, der er villig til at give afkald på tradition, men også modig nok, til at stå fast på sine dogmer. Jeg mener ikke, det er muligt at komme med en kasseløsning, der kan udfolde spiritualiteten i folkekirken til fulde, men jeg vil gerne bidrage med nogle udfordringer til kirken, for at spiritualiteten kan blomstre i kirken.

Som jeg tidligere skrev, skal individets spiritualitet prøves i menigheden. Ikke som en eksamen men ud fra, at det er i Kristi legeme, at ånden i troslivet kan afsløres. Som folkekirken fungerer nu, vil denne rolle ofte tilfalde præsten, og præsten vil, som

⁵⁷ Joh 3,8; 2 Kor 3,17

tidligere anført, være i risiko for at vælge en dogmatisk-teologisk tilgang til vurderingen. Spiritualitetspraksis skal dog ikke vurderes ud fra dogmerne men på livet i spiritualiteten, hvilket bør foregå i menigheden, evt. med hjælp fra præsten, ældste eller andre, der både kender skriften og selv praktiserer et spirituelt liv. Menigheden, der netop består af individer, lever i sig selv et spirituelt liv gennem gudstjenestens realpræsens, og har dermed de største forudsætninger for at bedømme en spiritualitet. Spiritualiteten vil dermed blive bedømt praktisk ud fra den lære, der ligger til grund for ritualerne. Det er ikke dogmerne eller teorier der bedømmer spiritualiteten, men Kristi legeme, der vurderer en del af legemet. Menigheden må vejlede ved hjælp af de midler, der er givet af Gud: Ordet, bøn, Ånden og Åndens gaver. Midler, der er til individets og menighedens opbygning. Dertil kommer, at spiritualitet også udledes uden for de troendes menighed blandt mennesker, der ikke deler den kristne tro. Det kan være gennem socialt arbejde, kirkeligt børne- og ungdomsarbejde o.l. Spiritualiteten er livet i tro, og hvis troen driver til et arbejde eller engagement uden for kirkens rum, er det netop en understregning af, at luthersk spiritualitet kun lader sig formulere i praksis.

I praksis betyder det en mere tilbagetrukket rolle til præst, provst, biskop og menighedsråd, og en mere fremtrædende plads til menigheden og individet. Menigheden og individet bør ikke kun få mere plads i gudstjenesten, men i kirkens liv generelt - for spiritualitetens skyld. En blomstrende spiritualitet afspejler en rig tro, hvilket må være essentiel for kirken, og ved at kirken giver plads til hver enkelt og dennes praksis, beriger kirken troens liv og menighedens opbyggelse. Præstens rolle er netop ikke at styre spiritualiteten. Spiritualiteten udfoldes af troen, men præsten må kende sit ansvar som formuleret i CA 4, at "lære evangeliet og meddele sakramenterne" (CA 4). Præsten må til enhver tid gribe ind, hvis en given praksis i menigheden ikke er i overensstemmelse med evangeliet og sakramenterne. Dermed ikke sagt at det skal gøres ved at overtage "styringen", men præsten må i stedet se på det lærte evangelium, og vejlede menigheden gennem både gudstjeneste, samtaler, involvering i menighedens arbejde i kirken og andre tiltag, der kan hjælpe menigheden til en Kristuscentreret tro og spiritualitet. Det er netop dette menigheden har kaldet præsten til: At være hyrde!

At sige det hele afhænger af præsten, vil ikke give et kvalificeret billede af problematikken, men med præstens rolle i folkekirken i dag, har det stor betydning. Der er dog også klare udfordringer til både menigheden og individet. Menigheden må være sig sit ansvar bevidst, at menigheden er Kristi legeme, og derfor række ud efter og hjælpe de lemmer, der har brug for trøst, vejledning, forbøn, helbredelse o.s.v., hvil-

ket vil være til opbyggelse gennem spiritualiteten. Individet må indstille sig på, at ikke enhver gudsopfattelse er lige gyldig. Kristi kirke bygger på den inkarnerede Kristus, og individets opfattelse af Gud stemmer ikke altid overens med dette billede. Dette kræver ikke en holdningsændring men en åndelig forvandling, en omvendelse. Man skal dog ikke være døbt og kunne trosbekendelsen, for at kunne tage del i menighedens liv og kristen spiritualitet. Netop der rummer luthersk spiritualitet en frihed, at spiritualitetspraksis hjælper mennesker ind i en dybere relation til Gud og dermed også indlemmelse på Kristi legeme. ”Enhver der begynder at lytte til Jesus og orienterer sit liv efter Jesus, er disciplet af Jesus.” (OSM).

Eksempel på luthersk spiritualitet ud fra Model 2

Et konkret eksempel på Model 2 kan være et voksenkatekumenat, hvor mennesker mødes i mindre grupper, og igennem samtale hjælpes på vej i deres tro.

Grupperne kan bestå af katekumenere og en vejleder eller medvandrere, der selv tidligere har været katekumen, og gruppen mødes ugentlig eller hver anden uge. Igennem samtale gives der plads til individets tro eller udtryk for troen, og samtidig også plads til de øvriges udtryk. Dermed sættes der en ramme for et fællesskab, hvor individualiteten kan færdes, men hvor vejledningen og kirkens fællesskabspræg samtidig får lov at virke på individet. Til katekumenatet er knyttet den lokale præst, der kan være til rådighed for sjælesorg, teologisk vejledning o.l., men som ikke er deltager i grupperne, hvilket fremmer præstens rolle som hyrde, og også giver den fornødne afstand mellem individet og den institutionelle religion. Voksenkatekumenatets funktion er ikke at være en debat- eller samtaleklub, men at lede til Kristus, og derfor følges forløbet ad med udvalgte gudstjenester sammen med kirkens øvrige menighed, og slutter med dåb eller konfirmation.

Fordelen ved katekumenatet er hensynet til individets kontekst og individets personlighed og det generelle forhold til kirken. Kirken faciliterer katekumenatet, men befinder sig ellers i periferien af begivenhederne. Mennesker mødes derfor på lige fod, hvilket kun er en fordel p.g.a. danskernes sandhedsrelativisme og forhold til institutionel religion. Katekumenere kan mødes i gensidig interesse og respekt, der bliver dannet et fællesskab, og vejlederen vil kunne hjælpe til at strukturere mødet med samtale ud fra bibelen. Indgangsvinklen til samtalen vil være katekumenernes egne erfaringer, og derfor vil de øvrige deltagere, fællesskabet, aftenens tema, vejlederen og bibelens tekster være med til at forme katekumenens bricolage.

Formålet er at styrke individets relation til Kristus, hvilket sker gennem Ordet og et fællesskab om Kristus. Først et mindre fællesskab og dernæst et større.

Voksenkatekumenat er ikke udbredt i Danmark, men er hentet til bl.a. Odense stift efter svensk forbillede⁵⁸ og har også bredt sig til andre byer. Voksenkatekumenat er ikke et endegyldigt svar på folkekirkens arbejde med luthersk spiritualitet, men kan være et af dem. Pointen i voksenkatekumenatet er, at den rummer både individet og fællesskabet på individets og kirkens præmisser. Kirken tilbyder indgangen til en evangelisk-luthersk, individuel Kristus-relation i et Kristusbåret fællesskab, hvilket er lig konklusionen: Luthersk spiritualitet er troens praktiske dimension, der udlevs i relationen mellem Kristus, individet og fællesskabet. Luthersk spiritualitet er til gavn for troen og kirken i det den drives af Kristus gennem Kristi legeme.

⁵⁸ Se http 1 & 2.

Abstract

This thesis aims to present and discuss temporary Lutheran spirituality according to the title: Lutheran Spirituality – a practical theological study and discussion of contemporary Lutheran, spiritual practice and its value in the Evangelical Lutheran Church in Denmark.

Introduction: I claim that the contemporary Lutheran spirituality exists in a tension between the present time, its practice and its theology. Therefore I study these three subjects individually, and discuss the Lutheran spirituality on the basis of these studies.

Part 1: Present time's mark on religiousness and spirituality: In this chapter I demonstrate how Danes and the church are under the influence of secularism, post-modernism, globalization and religious pluralism, and how they increase individualism in the Danish society in the matter of faith and religion. I also state that the individualism and its background challenge the church and its identity.

Part 2: Interviews: Through three qualitative expert interviews with pastors from the Evangelical Lutheran Church in Denmark with each personal approach to Lutheran spirituality I state that Lutheran spiritual practice possesses a lack of theological foundation. There is a difference in the approach to and the perception of Lutheran spiritual practice between the three pastors, and this affects their ideas of church, pastoral duty, faith and spirituality.

Part 3: A theological look at Lutheran spirituality: By using particularly newer Lutheran theological views on church, service and spirituality I claim, that the church is a community formed by Christ which is experienced in the service. The community consists of individuals, and by the individual faith in Christ, they form the community. The essence of Lutheran spirituality is the relation to Christ.

Part 4: The individual, the community and spirituality: In this last chapter I show, how Lutheran spiritual practice responds to neither the individual Dane nor the Lutheran theology about spirituality. I state that neither the present times practice in the church nor the dogmatic theology behind the Lutheran spirituality fully contains how Lutheran spirituality is able to exist the way it is supposed to as the outwork of the faith in Christ through individuality and community. I demonstrate

this through Model 1 and show through Model 2 a new way of how Lutheran spirituality is able to exist among the pressure from the present time and the dogmatic confession of the church.

Conclusion:

Finally I conclude that Lutheran spirituality is the practical dimension of the faith, which acts in the relation between Christ, the individual and the community, for the benefit of the faith and the church. Lutheran spirituality is powered by Christ through the body of Christ.

Litteratur

Forsidebilledet er fra forsiden af *Christfulness* af Ole Skjerbæk Madsen, Areopagos / I mesterens lys, 2012. Er brugt med tilladelse fra forfatteren.

Pensum

Aldridge, Alan 2000	<i>Religion in the Contemporary World. A Sociological Introduction</i> , Polity Press, Cambridge, 186-189; 206-211.	10
Alfsvåg, Knut 2012	"Ingen annen Gud: En visjon for de lutherske kirker", i <i>Lære og liv: Et tidsskrift for Kirkelig fornyelse</i> 39 (2012/1), 60-65.	6
2013	"Luthersk spiritualitet – om lære og liv i den éne, kristne kirke", i <i>Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke</i> , 01/2013, 42-56.	15
Andersen, Svend / Grønkjær, Niels / Nørager, Troels 2002	<i>Religionsfilosofi. Kristendom og tænkning</i> , G.E.C. Gads Forlag, København.	350
Arendt, Niels Henrik 2007	"Udfordringen fra sekulariseringen eller multi-religiøsiteten", i Berit Schelde Christenden <i>et al.</i> (red.) <i>Karma, koran og kirke – religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring</i> , Forlaget Univers, 128-134.	7
Berg, Signe Malene 2000	<i>Natkirken. Rapport fra Natkirkens første år – erfaringer, refleksioner & visioner</i> . Fra Københavns Domkirke.	31
2001	"Mig og Gud. Natkirkens gudstjeneste", i <i>Ny Mission nr. 2.</i> , 75-79.	5
Bollmann, Kaj 2003	"I aften er jeg sammen med en engel...", <i>Natkirken i Domkirken i København 1999-2003, En evalueringsrapport udarbejdet for Natkirkeudvalget af Generalsekretær Kaj Bollmann, Kirkefondet.</i> , Natkirken, Københavns Domkirke.	71
2004	"Hvad gør man, når man tror?", i <i>Kresten Drejergaard et al.</i> (red.) <i>Fyns Stiftsbog 2004</i> , Fyns stift, 15-27	13

Confessio Augustana	<i>Confessio Augustana</i> , http://www.folkekirken.dk/fileadmin/files/Pdf/bekendelsesskrifter/den-augsburgske-bek.pdf (set 14/06 2013)	23
Christensen, Kurt 2005	<i>Postmodernismens udfordring til kristendommens sandhed – Refleksioner over den kristne apologetiks muligheder i en postmoderne kultur</i> , Credo, København.	528
Due, Elmo 2003	"Spiritualitet som luthersk tema", i <i>Kritisk forum for praktisk teologi</i> 91(2003), 11-22	12
Jørgensen, Theodor 2003	"Troens vejfarende", i <i>Kritisk Forum for Praktisk Teologi</i> , nr. 92, 2-18	17
Kristensen, Jens Erik 2000	"Folkekirken i moderniseringens malstrømme", i J.C. Bach Iversen <i>et al.</i> , <i>Kirken og det civile samfund</i> , Det økumeniske center, Aarhus, 41-64	24
Krogdahl, Iben 2012	<i>De måske kristne</i> , Forlaget Anis, Frederiksberg.	253
Kronborg, Uffe 2008	<i>Kristusmystik – om luthersk spiritualitet og helliggørelse</i> , Credo/Forlagsgruppen Lohse, Fredericia.	147
Lausannepagten 1974	<i>Lausannepagten</i> , artikel 3, http://www.lausanne.org/da/danish/1567-lausannepagten.html (set 20/06-13)	8
Luther, Martin 2003	"Af dr. Martin Luthers lille Katekismus", i <i>Den danske salmebog</i> , DDS 2002, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, 965-975	9
Lüchau, Peter 2005	"Danskernes gudstro i Danmark siden 1940'erne", i M. Højsgaard & H. Raun Iversen (red.), <i>Gudstro i Danmark</i> , Anis, København, 31-58.	18

Madsen, Ole Skjerbæk		
2010	"Livsspiritualitet, sekulariseret tro og folkereligiøsitet", i <i>Ikon</i> , nr. 73, 10-14	5
McGrath, Alister E.		
1999	<i>Christian Spirituality</i> , Blackwell Publishing, Malden.	204
Modéus, Martin		
2007	<i>Menneskelig gudstjeneste – om gudstjenesten som relation og ritual</i> , Forlaget ALFA, København.	334
Mortensen, Viggo		
2005	<i>Kristendommen under forvandling. Pluralismen som udfordring til teologi og kirke i Danmark</i> , Forlaget Univers, Højbjerg.	226
2009	"Kirke i et pluralistisk samfund", i <i>Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke</i> , 2009/02/36. årgang, 55-64	10
Olsen, Jørn Henrik		
2013	"Åndelig dannelse – et udsnit af mulige rammebetingelser", i <i>Teologisk Tidsskrift for Teologi og Kirke</i> , 01/2013.	13
Prenter, Regin		
1978	<i>Kirkens lutherske bekendelse. En aktuel teologisk udlægning af den augsburgske bekendelse 1530.</i> , Udvalget for konvent for kirke og teologi / Lohses Forlag, Fredericia, 77-93.	17
Rosen, Ina		
2009	<i>I'm a believer – but I'll be damned if I'm religious. Belief and religion in the Greater Copenhagen Area – A focus group study</i> , Lunds Universitet, 7-29	23
2012	"Troende ja, men religiøs... nej!", i Ina Rosen <i>et al.</i> , <i>Jeg er troende, men ikke religiøs</i> – folkekirkens udfordring, Kirkefondet, Frederiksberg, 19-52	34

Schleiermacher, Friedrich 1995	”Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern. Vierte Rede. Über das Gesellige in der Religion oder über Kirche und Priestertum.”, i <i>Kritische Gesamtausgabe. Hrsg. Hermann Fischer et al. Erste Abteilung. Schriften und Entwürfe. Band 12</i> , Walter de Gruyter, Berlin, 181-249	69
Schmeling, Gaylin R. 2012	<i>Lutheran Spirituality and the Pastor</i> , fra 2012 ELS General Pastors Conference. http://www.evangelicallutheransynod.org/gpc/ (Set 10/06 2013)	28
Taylor, Charles 2007	<i>A Secular Age</i> , The Belknap Press of Havard University Press, Cambridge, 1-22.	22
Valen-Sendstad, Aksel 1979	<i>Kristen dogmatikk</i> , Luther Forlag, Oslo, 312-340	29
Viftrup, Larsbuch 2007	”Folkekirken og den moderne spiritualitet”, i Berit Schelde Christenden et al. (red.) <i>Karma, koran og kirke – religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring</i> , Forlaget Univers, Højbjerg, 56-62	7
Ward, Pete 2002	<i>Liquid Church</i> , Paternoster Press, Carlisle.	112
Wikström, Owe 2008	”Hvem trøster hyrden? Om lederskab og åndeligt liv.”, i <i>Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke</i> , 2008/03/35. årgang, 43-51.	9
Linda Woodhead 2004	<i>An Introduction to Christianity</i> , Cambridge University Press, Cambridge, 333-366.	34
Woodhead, Linda / Heelas, Paul 2000	”Introduction to the Volume”, i Linda Woodhead / Paul Heelas (Ed.) <i>Religion in Modern Times. An interpretive Anthology</i> , Blackwell Publishers, Malden, 1-11	11

Artikler fra Kristeligt Dagblad

Dato	Titel	Nummerering	Pesum
05/10 2001	<i>Verden efter Gud</i> , af Jakob Holm.	KD 1	3
01/12 2005	<i>Kronik: Gudstro i Danmark</i> , af Peter Lüchau.	KD 2	3
20/03 2009	<i>Vejen til Gud går gennem os selv</i> , af Iben Tranholm.	KD 3	1
22/05 2009	<i>Østen i Vesten: Danskernes tro genfødes</i> , af Laura E. Schnabel, Nanna Schelde & Morten Thomsen Højsgaard.	KD 4	4
06/06 2009	<i>Kristen spiritualitet får en renæssance</i> , af Nanna Schelde.	KD 5	2
17/06 2009	<i>Danskerne er i gang med at skifte religion</i> , af Morten Thomsen Højsgaard.	KD 6	4
15/10 2009	<i>Ny trend: Danske kristne henter inspiration hos kelterne</i> , af Jørgen Steens.	KD 7	2
09/03 2010	<i>Kronik: Når bare det spirituelle virker</i> , af Torben Kirkegaard & Christina Philipstätt.	KD 8	2
08/07 2011	<i>Moderne klosterliv: Den nye klosterdrøm</i> , af Else Marie Nygaard.	KD 9	3
02/02 2012	<i>Kronik: Teologi og ikoner: Ikonen er tænkt som et vindue til evigheden</i> , af Jørn Henrik Olsen & Pernille Svendsen.	KD 10	3
21/04 2012	<i>Kirke inviterer til buddhistisk meditation</i> , af Tobias Stern Johansen.	KD 11	1
17/07 2012	<i>Bør folkekirken åbne for åndelige strømninger?</i> , af Claus Vincents.	KD 12	2
17/07 2012	<i>Folkekirken må invitere den nye åndelighed indenfor</i> , af Claus Vincents.	KD 13	1
26/07 2012	<i>Er spirituel fordybelse i tråd med luthersk kristendom?</i> , af Tobias Stern Johansen.	KD 14	2
19/06 2013	<i>Debat: Husk den mageløse opdragelse</i> , af Hans Raun Iversen.	KD 15	1

http

- http 1 http://www.odense-domkirke.dk/index.php?option=com_content&view=article&id=16&Itemid=54 (Set 15/06 2013) 1
- http 2 <http://www.fyensstift.dk/aktiviteter/moeder-og-kurser/voksenkatekumenat/> (Set 17/06 2013) 1
- http 3 <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=religi%C3%B8s&tab=for> (set 23/06 2013) 1

Pensum i alt: 2771